

Napút-füzetek

2019 140.

Zsávolya Zoltán

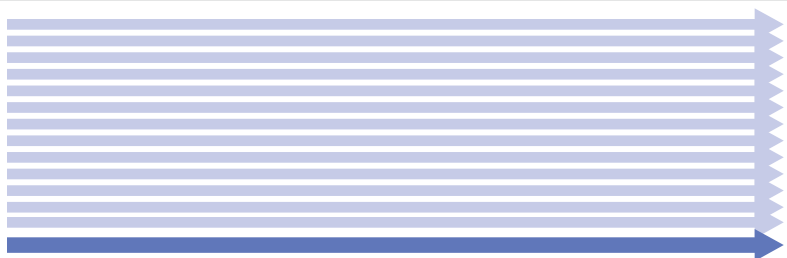

A resignáció spirálja

Információs szerkezet és elbeszélés

Bánki Éva *Fordított idő* című

regénytrilógiájában

I.

o / Előszó

Bánki Évára az utóbbi években elsősorban mint a *Fordított idő* trilógia szerzőjére tekintünk. Vagy úgy kell tekintenünk – ez az irodalomtörténész ajánlata. Bánkinak már prózaírói indulása is igen emlékezetes volt – az *Esőváros* című románnal 2004-ben –, azonban az idén ősszel lezáruló regényhármasság vagy lezárulni látszó (hármasság?) regénymű a jelek szerint átlép néhány határvonalat. Ezek közül szemezgetve: művészség és olvasmányosság páratlan egyensúlya, arányrendje; világirodalmi színvonal; korszakos jelentőség.

Egyelőre ugyan a „kismonográfiát” sem fejeztük be munkásságáról, de – a szerkesztői érdeklődés jóvoltából – máris részfejezeteket adunk közre egy lehetséges, szintén arról szóló „nagymonográfiából”. Utóbbiakat jelen értekező füzetünk II. részében – mint egy bizonyos mértékben máris készen álló, majdani behatóbb kutatás elővételező darabjait. Mert a *Fordított idő*ről is lefolytattunk olyan részvizsgálgatást, mint amelyet az *Elsodort idővel* és az *Összetört idővel* kapcsolatban nyújtunk most, éppen csak annak lehetséges helyén a magára a nyitó könyvre vonatkozó általánosabb-átfogóbb mérlegeléseinkből közlünk most foslányokat (az I. részben).

Még több feladat előtt álló munkás vagyunk az Értelmezés aratásában.

Budapest, 2019. december 1

Zsávolya Zoltán

i / Lehetséges bevezető olvasat a *Fordított idő*höz

A regény egyik középponti figurája – ha nem is éppen a főhőse, főleg nem egyenesen *főhősnője* – egy bizonyos Illighaen, a tudós normann krónikás. Ha mármost egyéb népek mellett normannokról is szó van itt, akkor nyilvánvaló: középkori történettel találkozunk. Krónika formájú elbeszéléssel, amint minden igazi elbeszélés valamiképpen „krónika” a földön. Meg, persze, meseszerűséget is tapasztalunk, megint csak a vérbeli epikára jellemző módon. Lényeges megjegyezni ugyanakkor, hogy ez a „meseszerűség” korántsem jelent valóságos mesei sajátosságokat (azok mégis egy másik, külön műfajt képeznének meg), ahogyan Illighaen (állítólagos) krónikája, krónikájának szövege sem kerül átfedésbe, főleg nem teljes azonosításra a könyv kézbe vehető, megtapasztalható bekezdéseivel, fejezeteivel. Már amennyiben és amennyire szövegszerűen az olvasó elé kerül egyáltalán, amit Illighaen valaha papírra vetett (pergamenre rótt?), s nem csak amolyan *felidéző utánamondás* keretei között jelenítődik meg a fikció folyamatában, tulajdonképpen alig kivehetően, annyi más, a műben szereplő, többé vagy kevésbé azonosítható szólamhoz hasonlóan. Fontos tehát ez az eltérés, mert ha jól gördül, élvezetes elbeszélést olvasunk, mitikus-meseszerű környezetre találunk valamely történetben, egyszersmind tudhatóan feljegyzéseket is készít valaki a felbukkanó figurák

---

közül (és Bánki Éva műve mindhárom kritériumnak eleget tesz), akkor előszeretettel gondolunk, még mindig, Gabriel García Márquez *Száz év magány* című regényére, benne az oldalkamrában körmölgető, árnyékszerű emberre, akiről aztán a végén kiderül: *tulajdonképpen ő írta volt a regényt, amelyet éppen elolvastunk...* S a kolumbiai szerző alkotása révén, persze, eszünkbe jut a „mágikus realizmusnak” nevezett egész irányzat is, amelynek érvényessége egyelőre nemhogy múlni látszana, de jóformán soha nem érzékelt magasságokba emelkedik a csillaga úgy Kelet-Európában általában, mint ahogy kifejezetten Magyarországon is. Nem utolsósorban a *Fordított idő* révén, amelyet azonban mégsem érdemes beskatulyáznunk.

Nem, mert aligha igazít el bármilyen címkézés, amit nagyon jól mutat mindjárt az is, hogy a szöveg műfajának meghatározására leginkább kínálkozó „történelmi regényről” az elmúlt évek elméleti diskurzusa nyomán megtudhattuk: ilyen zsáner márpedig nem létezik. Különösen akkor nem (feltétlenül), hogyha már maga a történelemnek nevezett valami is eléggé bizonytalan entitásként mutatkozik meg előttünk. A regényben is, persze. Már maga (az) Illighaen (név) eszünkbe juttathatja a *Kitalált középkor* című munka szerzőjét, Heribert Illiget, s a cselekmény több ponton mintha kitalált is lenne (jó néhány hitelesítő érvényű történelmi sarokpont mellett is), azonban – hogy ne nagyon maradhasson kétség az ilyesféle mesterkedések, illetve azok esetleges, termékeny belebegyetezése felől – tételezen szintén leíródik itt a már általunk is említett tudós szerző neve. Mégpedig az utószóban, amelyet formálisan nem jegyez senki, mégis olyan hatást tesz, mintha írhatta volna akár (és pedig akár fikcionálisan is, mert konkrétan biztosan ő készítette) Bánki Éva, a tudós, az irodalomtörténész és tanár, tehát az „empirikus szerző”, úgymond. Ebben, a *Ki? Hol? Mikor?* címet viselő zárószövegben (afféle „paratextusban”) – amely pontosításnak álcázott, ravasz-ügyes elbizonytalanítása az olvasónak – természetesen önmaga „eredeti kéziratáról” is beszél a mű, mégiscsak. Azaz a *Fordított idő* környékén, annak afféle nyersanyagaként, kiindulópontjaként létezett volna valamilyen ősköltés, mely utóbbit egy Patrick de Mela nevű szerző munkájaként ismerhettek, ismerhetnek néhányan. Ez az állítólagos „összerző” mármost mind temporálisan, mind pedig – ebből következően – a feltételezhető „hitelesség” szempontjából közelebb áll a magában a regényben ábrázolt vagy csak megjelenített korhoz, nevezetesen a középkorhoz. Ám a tényleges, az új, a bevallottan ma dolgozó szerző, aki nemcsak ‘valóságosan’, de a *fikció valóságának* szintjén is létezhet, nos, az *lehet* Bánki Éva; lévén az utószóban egy helyütt neki mint oktatónak a keze alá dolgozó, „középkori irodalommal foglalkozó hallgatók” szövegalkító/szövegalkotó tevékenységére történik hivatkozás, mint ami nagyon is szükséges lett volna számára a regény végleges verziójának kialakításához. Bánki, vagy hát az utószó rejtélyes megalkotója természetesen nem mellékesen utal a középkori alkotások azon jól ismert hitelesítő fogására, illetve alkalmazza is azt egyszersmind, miszerint egy mű rangjának, tekintélyének erőteljes biztosítása érdekében akkor is érdemes „fordításnak” titulálni a munkát, ha valaképpen nem feltétlenül az... Eszerint pedig nem pusztán „középkori”, hanem „talán még a *lehetségesnél* is középkoribb” írással állunk szemben a *Fordított idő* lapjain. Azazhogy állhatunk szemben, amennyiben a filologizálás, kutakodás, a(z elképzelt) szöveghagyományozás játékára, játszadozásaira fogékonyak

---

vagyunk, s döntően szépirodalmi olvasáspaktum alapzatán állva. Vagyis, bár az olvasott, élvezett és önkéntelenül is értelmezett regény szövege gyanánt közvetlenül és egészében nem találkozunk valamely, úgymond, korabeli vagy egyenesen a könyvben szereplő, tudós ember munkájával, mindazonáltal a tudományos beszédmód érzése mégis jelen van itt: az utószóban közvetlen fejtegetések, a cselekményes fejezetekben pedig közvetve, gondolkodási mintázatok, szemléleti alakzatok formájában.

A gondolkodás, dilemmázás nem utolsósorban a hősöket, kivált a főhősnőt, Rioldát jellemzi. Riolda furcsa lány, aki maga sem tudja, vajon embernek vagy szörnynek született-e. Valószínűleg kettős származású, és egy olyan, északi tengeri szigeten (szigetkirályságban) látta meg a napvilágot, amelyet igen kevesen laknak, lévén alig van rajta élelem is, következésképpen gyermek szintén alig születik a tájon. Apja feltehetően egyszerű harcos, azonban – éppen a gyermekhiány miatt – Rioldára maga az uralkodó család tart számot hivatalosított „sarjaként”. Ám a bizonytalan helyzetnek megfelelően nem állandósulhat sorsa e magas körökben, elrabolják, utaznia, hányódnia kell. Részben ismételt magas körökben, ám igencsak ingatag státuszban, s nemcsak királyokkal és királynékkal, de szolgákkal és csavargókkal, mindenféle kétes egzisztenciával is bőségesen érintkezve. *Természetesen* szexuálisan is... Kár volna erről közelebbit elárulni – bízzuk a felfedezést az olvasóra, s már csak azért is, mivel úgy önkéntelenül, mint ahogyan az utószó említései között is felmerül ezzel kapcsolatban a „lovagregény” műfaji emlékezete is. Csakhogy ha a lovagregények jellegzetesen „fiús” történetek, akkor itt nyilvánvaló szándékossággal és elhatározottsággal egyfajta „női lovagregény” megalkotásának igen érdekes kísérletével állunk szemben. Elég az hozzá: amit Riolda összességében végigbarangol, az a kora középkor történelmileg akár konkrét, akár kitalált, de feltétlenül hitelesíthető azon szelete, amely a germán, kelta és arab kultúra találkozási pontjait jelenti. A szerző jól ismeri ezt a világot; Bánki Éva (is) tudós irodalomoktatója az ebben az összefüggésrendben felmerülő korszaknak és kultúra(k)nak. Nyilvánvaló azonban, hogy nem elégedhet meg a *cultural studies* lebélyegezte tényekkel, összefüggésekkel. Hanem fantáziával, ötletességgel is fel kell pótolnia azok anyagát. Innen a szörnyek, tündérek, félállati-félembéri lények tömkelege, az egész, már említett meseszerűség, és a végső soron a latin-amerikaiak „irányzatához” kapcsolható regénypoétikai ihletettség. De nem feledkezhetünk el a megidéződő lovagregények tartalmáról vagy foglatatáról, az úgynevezett udvari költészet ihlető erejéről sem, amely szintén azonosítható erre felé. Szólhatnánk részletesebben is arról, hogy korabeli, középkori versek szintén felidéződnek-kitalálódnak: *szerepelnek* a regény szövegében. Ám a *Fordított idő* egész, általában vett nyelvezete, verbális címkézése maga is lírát hordoz, olyan fejezet- és könyvrészcímekekkel, mint *Az idő messze van*; *A szél gyökere a tenger* vagy *A jövőre emlékezni*. S pontosan ez az utóbbi kifejezés az, amely a fordítás fogalmának és gyakorlatának ön-emblémává emelését valóban indokolja, egyszersmind igazán termékenyen, izgalmasan rejtélyessé, talányossá teszi a regényt címében és anyagában/menetében. Az *idő fordítása* ugyanis bizonyosan érthető akként is, miszerint a megcserélt, az immár nem a múlt vagy a jelen irányából az eljövendők elé, hanem a jelenből a múltba mint egyfajta eljövőbe tekintő szemléleti perpektíva érvényesítése mellett a tempo-

---

ralitás vagy „egyszerűen” a *tempus* egyfajta *translation*-je merül fel erőteljesen ebben a közegben: a história lefordítása regényre, majd a regénypróza átfordítása lírává. A *Fordított idő* tehát többféleképpen, sokszorosan (transzformált) költszet.

ii / A *Fordított idő* [I–III.] fogadtatástörténetének tanulságaiból

A fenti részfejezet szövegét bizonyos fokig már csak ‘értelmezési dokumentumnak’ tekintjük. A *Pannon Tükör* folyóirat 2017-es évfolyamában közreadva (és csak akkoriban frissen megírva is!) tulajdonképpen megkésett beszállásunkat fémjelzi mindössze a Bánki Éva-, közelebbről a *Fordított idő*-receptióba. Két naptári évvel követve a regénytrilógia első darabjának megjelenését, a második kötet kiadásával egy esztendőben, legalább két tucat társával osztozik a megoldhatatlan feladatban: a mesei-fantasztikus mozzanatokkal bővített „történelmi regény” lényegesebbnek (? – mert ugyan melyek is azok?) tekinthető elemeit, tendenciáit, lebegtetéseit-sejtetéseit sűrítő gesztussal összegyúrva, szükségképpen töredékesen rekapitulálva egy kis terjedelmű könyvbírálat keretei között megpróbálkozni poétikai jellemzéssel, s legalább illendőségből egy kis történetfilozófiai értékeléssel is... Olyan részletkérdéssel alig törődve, hogy történelmi regény mint olyan valójában aligha létezik, a temporalitást középpontba állító elbeszéléseknek akkora és olyan intenzív sűrűjébe csöppen ugyanis az olvasó – azzal nagyjából egy időben, hogy kiderül: a 2015-ös munka csak alapozás volt –, amelyek immár egyenesen elkerülhetetlenné teszik a históriával való bölcseleti szembesülést. Ahogyan a következő idézetben:

Illighaen azon töprengett, hogy a sok furcsaság vajon nem az idő befejezetlenségével függ-e össze? A bölcsek azt mondják, hogy a Krisztus utáni VIII. században élünk. Más bölcsek meg azt mondják – ugyanilyen megfontoltan és határozottan –, hogy a IX.-ben vagy a X.-ben. Mindenki másképp számolja az éveket, és biztos abban, hogy csakis ő számolja helyesen. Na de mit is jelent ez? Hisz a kereszténység, amihez az időt mérjük, már véget érni látszik Normandiában. A Feröer-szigeteken Kirklan király ledobta válláról a keresztet, és visszatért a saját őseihez. Ma megint szabadon, a saját feje után imádkozhat mindenki. / No de mit számít, hogy milyen módon imádkoznak az emberek? Illighaen csak a tényeket szerette... (E,43)¹

---

¹ Itt adjuk meg, hogy Bánki Éva trilógiája címén a következő kiadásokkal dolgozunk: *Fordított idő*, Jelenkor, Budapest, 2015; *Elsodort idő*, Jelenkor, Budapest, 2017; *Összetört idő*, Jelenkor, Budapest, 2019. A megjelenés sorrendjében esetenként, sőt, többnyire mint 1., 2. és 3. regényről beszélünk e munkákról. Az összességében *Fordított idő I–III.* gyanánt is jelölhető, mert védőborítón – de nem címlapon! – szerzőileg egyes darabjainál „Fordított idő II.” vagy „Fordított idő III.” felirattal is címkézett (hármassal) elbeszélő műből származó idézeteket az alábbiakban ezekre a kiadásokra vonatkoztatottan pusztán oldalszámmal adjuk meg, reményeink szerint mindig egyértelműen (sorrendileg még F, E és Ö betűvel is) utalva arra

---

A 8–10. század fenti emlegetése egyértelműen egy jól ismert s talán híres-hírhedtnak is vehető történet(tudomány)i hipotézis² erőterébe helyezi a 2015-ös regényt.

[...] ³

Különösen a trilógia utolsó darabja, a (védő)borítóján – de alcímében mégsem! – a „Fordított idő III.” megjelölést viselő *Összetört idő* közreadása utáni recepcióban kezd hangsúlyosan, végérvényesen nyilvánvalóvá válni, hogy itt immár nem az egyes, újonnan hozzáférhetővé váló mű vagy külön-külön az eddigi egyes művek szövegüniverzumára szükséges koncentrálni, hanem tulajdonképpen egy hármas regénysorozatra, együttesen.⁴ Alig is akad olyan, a 3. regény kiadása nyomán újonnan megjelenő könyvbírálat, amely ne rögtön a trilógia egészét pásztázná-értékelné most. Ami tulajdonképpen helyes közelítésmód, éppen csak azt engedi meg nehezebben, hogy a 3., de akár még a 2. regény önálló sajátosságai, művészi önértékei jobban górcső alá kerülhessenek, nem utolsósorban azok a történetbeli vagy a narráció szemléletmódját érintő köztes változások, amelyek a hármas műegész minden egységessége mellett is az egyes folytatásokban mégiscsak érvényesülnek, lezajlanak. Feltétlenül eljött az összegzés periódusa a fogadtatás területén is, ugyanakkor bizonyos eltolódásokkal számolni kell, amelyek közül véleményünk szerint messze a legfontosabb, hogy a 3. regényben az addig inkább csak bujkáló meseszálként jelenlévő *fantasy*-jelleg határozottan felerősödik – visszamenőleges érvénnyel is bizonyosan átszínezve, újonnan átpántolva a *Fordított idő I–III.-at*.

értekezésünkben, hogy mikor melyik (rész-)regény szövegéről, esetleg annak a (rész-)regénynek melyik további, saját tartalomjegyzékében római számmal jelölt, kisebb részéről, utóbbin belüli fejezetéről, s – minden esetben –, hogy a hányadik oldaláról van szó.

² A felvetésről nem könnyű eldönteni, vajon ténylegesen történettudományi, vagy historiográfiaiak álcázott, olyan formát felvevő szépirodalmi kezdeményezésről van szó. Magyarul vö. az eredetileg és eredetileg Európában egyetemes VII–X. századi történelmének „rejtélyeit” tematizáló kontextushoz: Heribert illig – Klaus weissgerber, *Magyarok a kitalált középkorban*, Allprint, Budapest, 2003..

³ Az itt kihagyott tanulmányrész olvasható mint a következő publikáció nagyobbik szövegefele: zsávolya Zoltán, *Tér, etnikum, alak, beszéd. Bánki Éva Fordított idő című regénye a fogadtatás metszeteiben* = Ambroozia, 2018/2., <https://www.ambroozia.hu/A201802/tanulm%C3%A1ny/t%C3%A9r-etnikum-alak-besz%C3%A9d-b%C3%A1nki-%C3%A9va-ford%C3%ADtott-id%C5%91-c%C3%ADm%C5%B1-reg%C3%A9nye-a-fogadtat%C3%A1s-metszeteiben>

⁴ A kritikai fogadtatás aktorainak munkáját aktuálisan színezte, és most, a regényhármasság teljessé kerekedése után valamelyest visszamenőlegesen is óhatatlanul színezi, hogy az 1. regényt még nyilván szinguláris teljesítményként tekinthették önmagában, amely ráadásul a teljes újdonság erejével is hatott mind az életműben, mind kortársi literatúránkban, míg a 2.-at mintegy hirtelen felbukkanó folytatásként, egyszersmind a még további folytatás ígérvényeként kellett már számításba venniük – annak közteességét, úgymond ‘ideiglenességét’ rögtön számításba véve információtechnikailag. Éppen ezért speciális, és pedig szintén speciálisan köztes tapasztalatokkal szolgálhat, amennyiben közvetlenül a 2. regény megjelenése utáni kritikákra, azok megállapításaira, tanulságaira tekint rá az értelmező. (Magunk a munka ezen részét máshol végezzük majd el.)

Az egyes kritikák egyes megállapításaiban figyelemre méltó, az értelmezést helyenként szinte egzisztenciálisan felgazdagító megállapítások mellett néha meglepő egyszerűsítéseket, lényegében szervesen-váratlan egyéni-értelmezői asszociációkat, esetenként igazi szimplifikációkat is találunk. Azt például nehezen igazolhatná a kritikus, Acsai Tóth András, miért deklarálja az 1. regényt rögtön „fejlődésregénynek”, a 2.-at a „kalandregényhez” és a „tézisregényhez” egyaránt közel állónak, míg a 3.-at a „lélektani regény hagyományával játszó” alakzatnak?⁵ Vajon nem fordul-e elő hangsúlyos kaland-mintázat mindháromban? A születéstől a fiatal felnőttiségig terjedő életszakasz bemutatása a főhősnél már feltétlenül az *Entwicklungs-* vagy az *Erziehungsroman* szorosabban vehető műfaji képletét játssza elő? Eszmélkedés, filozofálás vajon nem kötődik-e a trilógikus mű valamennyi darabjában egyforma gyakorisággal és intenzitással a narráció szereplői fokalizációjához? Nincs-e intenzív gondolati tartalma, határozott szemléleti horizontja az egész trilógiának, darabjaiban is egységesen? S mindezek tetejében a lélektan! Hiszen a meglehetősen pszichológiai hitelesítés, az alakok plaszticitása ugyancsak mindvégig közvetlen elhithető képességgel sajátja a történetmondásnak; az már a „főhős” kiváltsága, hogy felé fordul a legnagyobb figyelem mindvégig. Úgy látszik azonban, hogy amennyire az értelmezések felismerik a regénymondanivaló mitikus távlatait – egyes, markáns mozzanatokban pedig a történetképzés mágikus vonásait –, annyira szűkségük van fogódzóként a zárt, körülhatárolt műfaji képleteknek az irodalomtörténet-írásban szintén hatalmas hagyománnyal rendelkező regény-címkeire is, éppen ezért nehezen engedik el azokat. Nem bírnak lemondani róluk, bármennyire vázlatosan és elmosódóan alkalmazzák is őket.

Azt szintén látni véli még Acsai Tóth, hogy a három regény közül a 3. a legkimunkáltabb. Ezt a megállapítását főként arra alapozza, hogy az előző kötetekben lebegtetve hagyott momentumokat, történetsszalakat a 3., befejező rész nagyrészt elvarrja (habár nem mindet). Ez a sajátosság természetesen az *Összetört idő* trilógián belüli pozíciójából következik, azonban hozzá kell tennünk, hogy bár például az őslakos szorgok és a sziget egykori ír alávetésének történetével kapcsolatban (szoros összefüggésben Riolda közelebbi családi leszármazásával!) csak itt, a 3. regényben mélyülhetnek el igazán az olvasói ismeretek, a bizonytalanság, mégis eléggé jellemző elkövetlenség teljességgel nem szűnik meg ezekkel összefüggésben most sem, a tehát továbbra is érvényesülő elbeszélésbeli lebegtetés helyenként-időnként újra vissza-visszavesz az összességében mozgatott, uralt információmennyiségből. És azt is fontos megjegyezni: mindez, a motívumok, mozzanatok egészében, egészként tekinthető inventáriuma, annak dinamikus mozgása, megsűrűsödése-megritkulása, fokozatos, bizonytalan tendenciájú bővülése alapján csak Riolda szigeti-családi-közösségi életszférájára, vagyis a regény(ek) (mindenkori) kerettörténetére érvényes. A körkörös, spirális információszerkezet (hol emelkedő, hol süllyedő vonalvezetéssel – tendenciájában végül is fokozatos-folyamatos emelkedést mutatva) a „Nyugati szél szigetével” kapcsolatos, azon játszó cselekmé-

⁵ Vö. acsai tóth András, *Az eleven idő fogságában – Bánki Éva Fordított idő trilógiájáról* = *Literatúra*, 30. lapszám, 2019 október, https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2481933158549861&id=100001996039972, utoljára megnyitva: 2019.11.30.

nyekkel, arra mint földrajzi egységre és *regnumra* vonatkozó törekvésekkel, koncepciókkal hozható összefüggésbe. S bár ezzel, ezekkel (három különböző regényben különféleképpen, mégis, a hasonlóság miatt egységesen) minden esetben szerves összefüggésben áll a regény közepét kitöltő pikareszk mintázat, az utazás cselekményvonala, azért ez utóbbi(ak)nak sokban önálló, legalábbis önállósuló tendenciájú problematizálás áll a középpontjában – már csak abból kifolyólag is, hogy az utazásokon részt vevő Rioldát különböző életszakaszaiban más és más gondok foglalkoztatják, céljai és tapasztalatai egyaránt eltérnek ott és akkor, ahol és amikor a világ legkülönbözőbb pontjain felbukkan...

Aligha van terünk és lehetőségünk akár csak egy vonatkozó könyvkritika részletesebb kiértékelésére is, holott majdnem mindegyik szerzője a most vizsgáltéhoz hasonlóan „ihletődik meg” a műbeli világ kulturális, földrajzi, lélektani-kondicionális paramétereitől. A velük óhatatlanul felmerülő értelmezői „vitánk” nem is valamiféle esetenkénti, mozzanatonkénti „helyreigazítás” kíván lenni. Ez annál kevésbé volna lehetséges, mivel a szakirodalom pályatársi és/vagy impresszionista bírálói a legtöbbször a trilógia mesei-cselekményes vénájához kapcsolódó etikai, történelmi, kifejezetten időfilozófiai vagy netán államtani szempontból dolgozzák ki kommentárjaikat, továbbvezetők, esetenként már a vizsgált műtől elszakadónak tetsző, szinte önállósuló gondolatfutamokat, amelyek önmagukban ugyan érdekesek, de esetlegesen megcáfolni is csak önmagukban lenne érdemes megpróbálni őket. (Mindez jóformán beláthatatlan hatásértéket dokumentál Bánki Éva vállalkozásánál, valamiképpen feltétlenül ’korszakosságát’ bizonyítja, de csak tágabban tartozik annak recepciójához.) Ám azon mozzanatok közé, amelyekről ritkábban ejt szót a *Fordított idő* (a regénysorozat egészének) fogadtatása, feltétlenül beletartozik annak közelebb-ről megtekinthető narratív beszédmódja. Amely a stabil-megbízható szerzői („auktoriális”) elbeszéléstípus gyakorlatában gyökerezik, s epikai folyam(at)a csak időnként, ebből az alapállásból ki-kimozdulóan, ám annál hatásosabban fókuszál, tolódik át egy-egy szereplő, leginkább a főhősnő, Riolda szemléleti perspektívájára, nála a női fokalizáció intenzív, emlékezetes példáit produkálva. Pedig ez a jelenség feltétlenül külön vizsgálódást érdemelhet. Acsai Tóth András ebben az összefüggésben „költői, némelykor a misztikus gnómákat is idéző szentenciózus stílust”⁶ észrevételez Bánkinál, mint ami egységesíti szerinte a három, egyébként tartalmilag, műfajilag, szerkesztésmód szempontjából szét-tartó regényt. Összefoglalóan elmondhatjuk erről a kérdésről, hogy Bánki Éva prózaírói nyelve, regényszerzői stílusa, különösen ahogyan a *Fordított idő I–III.* lapjain manifesztálódik, elválaszthatatlan költőinek, cizelláltaknak és beleérzőnek egyaránt nevezhető „női írásmódjától”, amely mögött bár mértéktartó, de mindenképp határozott, *önkéntelen feminizmus* sejlik fel, amelyet immár nemcsak az író női nyilatkozatai proponálnak – nem utolsósorban főszereplője, Riolda alakja jelentőségteljesnek látszó *pontos* személyi(ségi) kalibrálásáról⁷ –,

⁶ acsai tóth, i. m.

⁷ Női főszereplő, aki a lovagi eposzok férfi hőseivel „egyidős” poétikailag, ám nem olyan egzisztenciális-tevékenységi funkciókörben, mint a középkori lovagregények férfi főhősei számára igazán releváns nő. Tehát nem szexuális szimbólum-objektum, noha nőiességét,

---

hanem helyyel-közzel már az értelmező szakirodalom is felismer. (Ami azért fontos, mert az alkotó kiállása, állásfoglalása ebben a tekintetben valóban nem harsány! Éppen ellenkezőleg. Csakhogy a maga csendes, mintegy implicit masszívóságában annál inkább jelzésértékű.)

Továbbvive a harmadik 'kötetfolytatás', az *Összetört idő* megjelenése után, vonatkozó könyvbírálatok vizsgálatát, Szilas György éppenséggel úgy látja cikkében,⁸ Bánki Éva *Fordított idő*-trilógiáját eddig leginkább feminista szempontból vizsgálták,⁹ főként csak arra figyelve, hogyan próbál a szerző a történelmi regény és a *fantasy* összekapcsolásával valamiféle, a kora középkorba helyezett női hagyományt, emlékezetet megkonstruálni. Ő ettől eltérően a regényben felvonultatott emlékezetfajtákat, időélményeket ígéri görcső alá venni, ám korántsem a „nemi szerepek” vagy éppenséggel „epika és líra viszonya” alapján (holott ezek persze aligha elhanyagolható szempontok), hanem lényegében a történelem elbeszélhetőségével foglalkozva. Az „időélmény” mármost személyességet feltételez, ennek alapján elvileg annyi megtapasztalása létezhet a temporalitásnak, ahány individuum csak felbukkan, s az „emlékezetfajták” is annyiban szűkebb kategória mindössze az előbbinél, amennyiben nem minden egyes személyiséghez kötünk egy-egy ilyen, állítólagosan körvonalaződó típust, hanem közülük a jelentősebbeket, reprezentatívabbakat rendezzük csoportba kulturálisan, kognitív-pszichológiaiilag vagy akár ismeretelméletileg. Hol marad akkor tehát a különféle időélmények azonosítása, felsorolása? Illetve legalább: tipizálása? De hát ekkora lélektani következetességet vagy filozófiai elmélyültséget kár volna valóságosan számon kérni azon az értelmezőn, aki – az iménti deklarációs ígervénye után – lényegileg aztán azon kezd, hogy a regénytrilógia színhelyét, mostoha természeti-élelemtermelési adottságaival, az el- vagy visszaállatiasodás veszélyének alapvetően és folyamatosan kitétt őslakókkal egyetemben meglehetősen távol esik bármiféle édenkonceptiótól. Pontosan persze nem tudható, miért ötlük fel benne a Nyugati szél szigetével kapcsolatosan az antiparadicsom képze? Ő maga ugyan nem említi ezt, de Szigeti Csabának mindenesetre van egy kidolgozott gondolata erről, amely viszonylag komoly karriert látszik befutni a regényhármásra vonatkozó szakirodalomban. Ilyen módon lehet érthető az utalás rá Szilas György részéről is, még hogyha ez a hivatkozás nem emelkedik is a dokumentáltság szintjére. Hogy azonban a szerző miért hiányolja Rioldáék szigeténél, annak ábrázolásá-

---

anyaságát emblematikusan megéli, s cselekvése társadalmilag sem alávetett – legalábbis perspektivikusan nem az. 'Csúnyácska', ha úgy tetszik, de feltétlenül 'okoska' is, sőt, spirituális. És ami fő: „királynő”, azaz állami szintű irányító. (Ami persze az adott, minimálisra beállított kísérleti körülmények között nem sokkal több, mint családőség. De hát éppen ez az!)

⁸ Ld. szilas György, *Miért nem lehetséges „tökéletes idő”? Bánki Éva regénytrilógiájáról*, https://mandiner.hu/cikk/20191116_miert_nem_lehetseges_tokeletes_ido, utoljára megnyitva: 2019.11.30.

⁹ Ami általában véve tévedés, hacsak nem „allergiás” erre a szempontra a kritikus, vagy esetleg főként csupán azzal a néhány, ebben a tekintetben tényleg markáns felvetéseket tartalmazó könyvbírálatokkal találkozott, mint amilyen hutvágner Éva *A nyugati szél szigetének királynője* (Apokrif, 2015/4.) vagy steinmacher Kornélia „Örökké élni nem lehet, de a halált megkerülni igen” (Új Forrás, 2017/1.) című írása.

---

nál még a „napsütötte Európa archetipikus képét” is, az annál nagyobb rejtély, mert a szeles, ködös észak azonosításával máris nagyon könnyen az atlanti geoszféránál lehetünk, és annak hangulata nem kevésbé jellegzetes fokmérője lehet Európának, mint amilyen a mediterránság délen. Már hogyha feltétlenül ragaszkodunk a *Fordított idő I–III.* társadalmi-politikai példázatának európai vonatkozathatóságához, ami általánosságban mindazonáltal jogos készítésnek érződik érrefelé. Az viszont már feltétlenül túlzás közelebbről, hogy az európai szellemtörténet hagyományából mindjárt a felvilágosodás idealista eszméit olvassa rá Szilas a főszereplő királynő utópisztikus jobbító törekvéseire; „egyenlőség” és „tolerancia” követelménye feltétlenül anakronisztikusan hat egy középkori stilizáció lényegi célkitűzéseinek vizsgálatakor, mint amennyire még távolabb – a modern jóléti társadalmak referenciájáig – repíti az értelmezővel tartani kívánó, ám annak interpretatív túlhajtásaitól visszariadó olvasót, olvasási tapasztalatot. Mert ugyan milyen kortárs tipikusságot hordozna és mai párhuzamot mutatna Riolda személyes unalma, a betokosodástól való menekülési kényszere (utazásai mozgatórugójaként) a jóléti nyugat közösségeinek a kritikában emlegetett fásultságával, nemtörődömségével? Ennyire bizonyosan nem konkretizálható, aktualizálható a regény középkori példázata! Az sem világos, melyek lennének azok a bizonyos, Szilas által emlegetett „életellenes utópiák”, legalábbis a megjelenített történelmi korban, amelyeket a mából a fiktív történet világába visszatekintő, és a dolog iránt ebből kifolyólag annyira érzékeny olvasó abban a saját korához hasonlóan szintén megtalálhat? Már világosabb lehet a „hódító birodalmak fenyegetésének” itt is, ott is megtörténő felismerése, legfeljebb az fogható fel ízlés kérdése gyanánt, hogy ezek egyike vagy akár (aktuálisan) kitüntetett változata mögött az iszlámot pillantjuk-e meg, mint azt Szilas teszi?

Nehéz eldönteni, vajon az értelmezésnek óhatatlanul keretet, háttérrel szolgáló mai korszelleml és az emberiség aktuális, nem utolsósorban például a klímaváltozással összefüggő problémáiból következő kihívások vezetik-e ezt a kritikust is a „közelgő ökológiai katasztrófa” fenyegetésének regisztrálásához, amikor a regény, a regénytrilógia végén felsejlő perspektívával igyekszik szembesíteni az olvasót? Vagy a szakirodalmi egymásra építkezés elkerülhetetlen relációja? Mindenesetre követi Acsai Tóth Andrást az ilyen téren fenyegető veszélyek ecsetelésében, mint amelyek beleíródnának szerinte a *Fordított idő* köteteibe is, főként a befejezés kilátásainak feltárulásakor. Holott valóban megállapítható: efféle szörnyűség ténylegesen nem körvonalazódik az elbeszélés menetében és kifejezetten a végén sem, legfeljebb az élelemtermelés radikális korlátozottsága, az szélsőséges elembertelenedés réme óriási, aminek következtében a túlélés mint olyan valóban fenyegetett a Nyugati szél szigetén – főként annak emberi, az emberi méltóságot még garantálni képes formájában. Hogy azután az egykori hódító, I. Bandemag király alávétő intézkedéseire önkéntelenül is visszahanyatló, sőt, Bandemagot amolyan mitizálódott megváltóként visszaváró szorg óslakosok kifejezetten szembeszegülnének-e a nekik társadalmilag-egzisztenciálisan méltóbb életet biztosítani kívánó ’felvilágosult’ uralkodó, Riolda királynő utópiájával? Vagy csak a korlátozott természeti-mezőgazdasági erőforrásokkal rendelkező szigethaza reménytelen belső nehézkedéséről van szó a dolgok ilyen alakulása közepette? Retorikus kérdésünk

---

---

a mű talán legfőbb 'történetfilozófiai' dilemmáját érinti, hiszen az egymásra halmozódó apró, mesés mozzanatok összességében az állami szintű példázat szintjére emelkednek már a sziget-helyszín jellemzésekor (és jellemzőiként!), tehát ország és országlás (középkori értelemben: uralkodás) szempontjai igenis mérlegre tételnek. Ugyanez vonatkozik a szorgok közösségi képességeinek értékelhetőségére emberileg, lélektanilag, individuálisan. Ha ugyanis az őslakosok összebújva, sziklahasadékokban meghúzódva, ruha és beszéd nélkül, egymást a leheletükkel melegítve, kollektív gondolkodási halmazzá gubancolódva éltetik a mostoha körülmények között, akkor mindezek a történetek és tendenciák csak mintegy mágikus-mesés kifejeződései-megfogalmaz(ó)dásai valamiféle szociális fejletlenségnek, individuálszichológiai deficitnek, amelyet a modern társadalomkutatás nemcsak az ún. primitív népeknél, hanem a mai nyugati társadalmak bizonyos csoportjainál úgyszintén észrevételezhet. Magyarán akár pl. a cigányság habitusának, állapotának, sorsának, kilátásainak költői túlzással leírt megragadását is magunk előtt láthatjuk tehát akkor, amikor a mű cselekménye alapján megállapítást nyer: „Az őslakók tényleg nem érzékelik a »haladást«, a túlélés érdekében képesek bármilyen civilizációs vívmányról [...] lemondani. Az ő idejük nem előre »halad«, talán ezért is képesek az időutazásra – és nemcsak ők, hanem »testvérük«, királynőjük, a normann hercegi udvarban nevelkedett, írni-olvasni tudó Riolda is.” Noha az időutazás képessége olyan értelmezési túlzás, amelyet a saját olvasási tapasztalatunk legfeljebb képleteségében tud alátámasztani, mindazonáltal azért tartható jelentősnek az iménti idézetben kiemelt részlet, mert itt Szilas György nem egyszerűen a (poszt)nomád társadalmi csoportok szociális alávetettségének történelmi megöröködésének mágikus(-realista) megfogalmazását regisztrálja a regényben, hanem még a trilógia némiképp rejtélyesnek mondható cím(kéz)jét-témakijelölését is megkísérli kitüntetett módon értelemmel felruházni – különleges értelemmel, és mellel. Maga is költői interpretációt nyújtva! (Más kérdés, és ezt Szilas György amúgy nem látszik figyelembe venni, hogy az idő 'megfordulásának' miértjére és mikéntjére a hármas elbeszélő mű számos pontján felbukkanó, ismételt eligazító szlogen lehet valójában a kulcsa: „a jövőre emlékezni” – vetődik fel többször is, ami eminensen úgy értendő, miszerint bizonytalanul, derengően bár, de előre látni, mégpedig jelentős időbeli távlattal, úgymond történelmileg. Ennek legmagasabb szintjét a titokzatos-mágikus módon a könyvtárba került krónikák olvasása jelenti, amelyek a távoli jövőből Riolda korára visszatekintve nem utolsósorban – és persze természetesen! – a saját időszakuk szemléletmódját is kódolják retrospektíve, azaz önnön távlatukat, felfogásmódjukat is kínálják a királynő jelenére, családi-dinasztikus közelmúltjára vonatkozó adatok, információk, feltételezések értékelése közben.)

Tehát az egyik tulajdonsága Szilas György értelmezésének – és egyébként szinte valamennyi vonatkozó interpretációnak legalább bizonyos mértékig vagy tekintetben, nem kivéve ebből végső soron még a sajátunkat sem – feltétlenül az, hogy 'költői', azaz szükségképpen pontatlan, eredményt elérni jóformán heroikus reménytelenséggel megkísérítővé válik. Ennek legfőbb oka a *Fordított idő I-III.* regényvilágának mind cselekményesen, mind pedig a gondolati-reflexiók szövegszinten fennálló igen sűrű, már-már burjánzónak mondható gazdagsága; e történelmi *fantasy* szövevényes mesemondása, amely úgy a

főhősre és szigeti életszférájára vonatkozóan, mint ahogyan egyes más hősök sajátos életút-perspektívájára igen részletező intenzitással koncentrálnak (olyannyira, hogy néhány kiemelt további hős majdhogynem 'másodlagos főhősnek' is tekinthető már, pl. Illighaen vagy Benjamin). A cselekményből, vagy különösen az általunk 'kerettörténetnek' nevezett szigeti fejezetek történetéből kibontakozó aprólékos finomsággal konkrét, de minden bizonnyal példázatos módon általános jelentéssel is bíró államhistóriából, a(z ős)lakosok bizarr-különleges, egyelőre negatív fordulatot venni látszó sorsalakulásából kiolvasható, nagy valószínűséggel a mai kornak szóló művészi üzenet 'megfejtése', figyelmeztetésként felfogható mondandója az irodalmárokat egyként és valóban *memento* jelleggel inspirálja, az már azonban, hogy pontosan mire jutnak ennek a készítésnek-meghatározottságnak a keretei között, éppúgy különbözik az egyes esetekben, mint az, hogy mely jellegzetes mozzanatok emelnek ki a mérhetetlenül sokrétű, elképesztően részletgazdag fikciós anyagból felismeréseik demonstrálására. Míg tehát pl. Szilas György egyre inkább a „történelmi idő” szerinte mindenképpen, végső soron vitathatatlanul fennálló „kiismerhetetlenségének” olvasási tapasztalata köré rendezi gondolatmenetét, következtetéseinek fonalát a hagyományok és kultúrák végtelen sokféleségének fényében vezetve ki a cselekmény konkrétumainak mozaikos világából az átfogó következtetések szférájába, addig Fekete J. József a szigethelyszínhez és a szorg őslakosok jellemzéséhez, népi történelméhez, furcsa viszonyaihoz visszakapcsolva indítja a trilógia harmadik darabjával foglalkozó könyvismertetését.¹⁰ Úgy lehet, négy év alatt immár harmadszor is szükségesnek véli az olvasók kiszolgálása során a főbb paraméterek sajátosabbjait nagy vonalakban újra felidézni (a regényhármas előző darabjai ugyebár 2015 óta jelentek meg), ám az sem zárható ki, hogy a cselekmény ezen építőkockái éppen különösségük miatt igénylik a felfrissítést – no meg, persze, a sokrétű történetek alapvető észben tartása miatt, amennyiben valóban egymásra épülő kötetekről van szó a *Fordított idő* I., II. és III. esetében. De az is lehet – és ez a legvalószínűbb –, hogy az értelmezés egyáltalán generálása érdekében szükséges ezeket, a szorgok élettanával kapcsolatos, voltaképpen meglehetősen meglehetősen, már nem éppen először, felidéznie a kritikusnak, a maga számára is. Mert úgy tűnhet fel, csakis ezeknek a különös motívumoknak, sajátosságoknak az (ismételt) előhozása révén sikerül igazán az eszmélkedés, a gondolati reflexió olyan szintjére eljutni – vagy oda visszatérni –, ahol adekvát szinten mehet végre a szembesülés a regényhármas meseien középkori világával, valóban érvényesnek tűnő értelmezését megalkotva ennek a bár 'hihetetlen', mégis olyan intenzív-szuggesztív művészeti univerzumnak. Fekete az egyik leghűségesebb, legkitartóbb interpretátora a trilógiának; most már elmondható: annak minden egyes darabjáról külön írt (sőt, ő az, aki a legalaposabb első kritikát annak idején Bánki Éva pályanyitó kötetéről, az *Esőváros* című regényről megalkot-ta). Ilyen módon az ő egymásra következő könyvbírálatai – amelyek mindegyik

¹⁰ Fekete J. József, *A jövőre is lehet emlékezni*, In: Magyar Szó kulturális melléklete, 2016. 11. 15., <https://www.magyarszo.rs/.../A-jovore-is-lehet-emlekezni> Via: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2580122528730923&id=100001996039972, utoljára megnyitva: 2019.11.30.

---

kötet kapcsán külön, újra nekirugaszkodnak 'megfelelően' elhelyezni a Nyugati szél szigete szorgjait egzisztenciális-társadalmi értelemben – mintegy interpretatív ekvivalenseiként tekinthetők magának annak az ismételt szerzői vállalkozásnak, amely az egyes regények keretfejezeteiben újra meg újra visszatér a szigetkirályság és a Bandemagok (hozzájuk számítva Rioldát is) családi-dinasztikus történetét ismételten tárgyalni; mindig mintegy előről újra elővenni, és így ha a minderről szóló tudást nem is feltétlenül folyamatosan bővítve abszolút értelemben, azért folyamatosan új alapokra helyezve ezt az ismeretanyagot, mindegyre újuló megvilágításba mindazonáltal. Gyakran persze formálisan is bővítve a vonatkozó tudás elemeinek körét, habár esetenként mintha vissza is vonva, elbizonytalanító fénybe helyezve közülük némelyiket. Fekete J. József a regénytrilógia záródarabjáról szóló legújabb könyvbírálata nem utolsósorban annak ékes bizonyítéka, hogy a spirálisan körben forgó, emelkedő-süllyedő vonalával is a mind magasabb (rendű) történetfilozófiai általánosítás és a rezignált társadalmi-erkölcsi reflexió tragikus méltóságú szféráiba eljutó regénybeli történetmondás, illetve az attól elválaszthatatlan, hasonló adagolási technikájú, a szigetet és rajta a Bandemagok uralmát (végső soron Riolda országlását) bemutató információszerkezettel – akár önkéntelenül, akár tudatos-módszeresen, de – messzemenő összhangban áll az értelmezők alapgesztusa. Ennek megfelelően ők is szinte folyamatosan, legalábbis meg-megújított eljárásokban arra kényszerülnek a trilógia kikerekedését folyamatosan követve, hogy az interpretációt vissza-visszavigyék annak alapvető input-adataihoz a szorgokat érintő elembertelenítő intézkedések és objektív állapotok vonatkozásában, s ezeket a meghökkentő-megrázó mozzanatokat fundamentális szinten mindig előről kezdődően feldolgozva jussanak el olyan kritikai következtetéseikig, amelyeket az adott könyv cselekményes anyagára nézve eszmei és/vagy általános módon érvényesnek gondolnak, netán amit az új folytatás megjelenésével az egész *Fordított idő*-vállalkozás egészével kapcsolatban változasként érzékelnek.

Természetesen kialakult értelmezési koncepció esetén – és Fekete J. Józsefét feltétlenül ilyen –, különösen mivel a trilógia kezdetektől kirajzolódó tendenciáit ő kezdettől fogva határozott alaptájékozódással követte nyomon – az újabb értelmezési nekirugaszkodásokban az válik igazán érdekessé, hogy a megszokott, habár elmozdulásokkal tovább alakuló-fejlődő, az újabb regényekben módosulásokat felmutató alapinformációknak, azok bizonyos körének-készletének mindig újra elengedhetetlen végigtárgyalása (a szigetre, a szorgokra, a Bandemagokra és/vagy Rioldákra vonatkozó ismeretek valamelyest óhatatlanul továbbhaladó, élő áthangsúlyozása állandóan) mellett az éppen aktuális értelmezői tárgyalás mit tart kiemelendőnek a folyamatosan zajló (egyre bővülő) regénydiskurzus frissen jelentkező vagy a korábbiakat legalább részlegesen átértelmező elemeihez, mozzanataihoz kapcsolódóan. Nos, habár ez *valahol* az 1. és a 2. könyv „határán” történt, illetve már akkor határozottan elkezdődött, ám vajdasági kritikuskunk a mostani regényfolytatás horizontjában látja igazán hangsúlyozandónak, miszerint Riolda utópisztikus, normalizáló társadalmi kísérletének, az alattvalók tendenciózus felemelésének munkája során nem mellékes módon a népességcsere eszközét is alkalmazta. A harcias, alávető írek helyett békésebb szászokat telepített be országába, ami nemcsak önmagában jelent egy (új) etnikai 'tömeget', hanem az őslakosokkal

---

---

való jelentősebb keveredést is beindítja (a hatalmaskodó ír katonák inkább csak az erőszakolás esetlegességéig jutottak el korábban a szorg nőkkel, vagy akár: „nőstényekkel”!), azonban nem olyan mértékben, hogy a titokzatos és veszélyeket, izolációs anomáliákat szintén okozó leszármazási archaizmus (és talán altruizmus) ne maradhatott volna fenn a lakosság körében. Ennek megfelelően lesz található – ami a kisebbségi magyar irodalmár számára aligha véletlenül igazán jelentőségteljes részletnek tűnhet fel – a közösségen belül továbbra is vagy három, az uralkodó kezdeményezte modernizálástól, nyitástól teljesen elzárkózó szorg família, amely nem keveredik az újonnan betelepült „idegenekkel”, és csak egymás körében házasodik, illetve nemz utódokat. Szabatosan az „integráció és a multikulturalizmus” elutasításaként fogalmazza meg a részükről tanúsított magatartást Fekete, ami tárgyilagos-kiegyensúlyozott közelítés vagy értékelés látszatát kelti interpretációként is, azt már viszont sem az értelmező, sem maga az alapjául szolgáló eredeti regényelbeszélés nem képes legalább bizonyos, a társadalmi-jóléti haladáshat legalábbis megrendítő rezignáció nélkül tárgyalni, hogy azután a szorgok elmaradott paternalizmusukban „népük minden korábbi [lényegében általa okozott – Zs. Z.] megpróbáltatása és szenvedése ellenére messiásként várják az őket megnyomorító, régen elhunyt ír király visszatérését.” Ha valami, hát ez az adat „pörgeti be” igazán a rezignáció spiráljának körmozgását, információmennyiség szempontjából pozitív-emelkedő, az állapot értékelhetősége szempontjából negatív-süllyedő irányú vonalmozgással... Ahol is feltétlenül megállapítható: csak a 3. regény kerettörténete, szigeti fejezetei „ajándékozzák meg” az olvasót ezzel, a lakosok befogásszintjére, beállítottságára vonatkozó, több mint lehangoló tudással – legalábbis ilyen mértékben tudatosítva, ilyen szintig eljutva. Elvileg jobban függetleníthető volna ettől a cselekményfázistól, azaz már a korábbi könyvfolytatások által nyújtott ismeretek birtokában is bőségesen előállhatott volna a professzionális értelmező azon gondolata, amely szerint a szorgok a rájuk erőltetett beszédmoratórium, I. Bandemag kifejezett tiltása idején a szavak nélküli kommunikáció „nyelvét” elsajátítva, egymást nemcsak testileg, de gondolatilag is „érezve” egyszersmind valamiféle fölényre is szert tettek a verbálisan nyelvhasználó, illetve „írástudó” népekkel szemben... A regénynek azt az explicit híradását, amelynek értelmében a szorgok ilyen módon korlátlanul biztosítva az előző nemzedékekkel való érintkezést-összefüggést, vagyis egészen „az idők kezdetétől emlékeznek mindenre” egészen a jelen pillanataig, lényegében a platóni íráskritika (és élőbeszéd-propagálás) viszonylat játékos továbbfejlesztéséig, túlhajtásáig feszítve Fekete J. József ezen a ponton behozza a *hagyományos*, az „írástudó” népek (körülbelül: majdnem az összes többi európai nép) viszonylatát, oda konkludálva velük kapcsolatban értelmezésében – mert ilyen, bíráló kitétel magában a műben nem található –, hogy azok csak pár generációra visszanyúlóan rendelkeznek a múlt-rekonstrukció, azaz a történelemalkotás képességével, lehetőségével. Hátrányban vannak – *lennének* tehát a Nyugati szél szigetének voltaképpen primitívnél is primitívebb, jóformán állati szintre leszorított-leszorult őslakóival szemben; hátrányban *lennének* hozzájuk képest a technológiai-kulturális, tudatosságbeli fejlődés tradicionálisan fősodorban álló etnikumai. Ami annál döbbenetesebb beállítottság, mert a kritikus döntőnek szánt példája is az olvasni tudás deficitjeit igyekszik alátá-

---

---

masztani: Riolda, a sziget ritka olvasójaként (rajta kívül kizárólag a 2. regény végén Velencéből magával hozott nevelt fia, Shiobian képes még az írást a megértés reményében silabizálni) korántsem talál minden fontos kérdésére választ a palota könyvtárának jórészt örökölt kódexeiben. Persze, hogy ez a hiány pontosan mire bizonyíték, nem tudni; a megválaszol(hat)atlan kérdések végtelen halmazával szemben a bízvást megválaszolhatóaké sem feltétlenül olyan szűkös a királynő könyvtárában fellelhető kódexek világában; miközben az sem éppen feltétlen elvárás, hogy minden kihívásra az ismerettárolásnak ebben a körében lenne szükséges megtalálni a megoldást. Fekete a trilógiáról közvetlenül a 3. regényhez kapcsolódóan adott értelmezésének azonban a jelek szerint fontos eleme a nyelvi szkepszis felfogásával rokonságot tartó verbál-kritikai attitűd, amelynek keretei között a kognitív-kommunikatív, a jelentéstan és ismeretelmélet tájékán mozgó alapfelvetéseket esztétikai, művészetetikai dimenziókba növeszti át, s a dolgok illetően tárgyalhatóságát a szépirodalmi szövegből alátámasztani hivatott idézetparkját valóságos citációs tűzijáték formájában prezentálja.

Megint egyszer – ahogyan az a Bánki-recepcióban nem ritka – az egyéni értelmezői ízlés függvénye is (lehet) mindez; a *Fordított idő III.* cselekménye van annyira termékenyen, izgalmasan, mesterien lebegtetett, hogy akár még egymás mellett egyenrangúan megférő, de egyébként egymástól jobban eltérő interpretációkhoz is vezethet némely történésének, momentumának, szekvenciájának megítélése. Természetesen van olyan mozzanat is, amelynél nehezen képzelhető el választási alternatíva vagy „kompromisszum”; ilyen például Fekete azon vélekedése, hogy Riolda „szorgok és tündérek leszármazottja” lenne. [kiemelés – Zs. Z.] A dolog valóban nem eldöntött, hol így, hol úgy vetődik fel – főként magában az érintettben – a származását érintő kétely, azonban az eltérő lehetőségek közötti választást valójában a „vagy” kötőszó ragadja meg. Ugyanis (mint nem először mutatunk rá) Riolda anyja *vagy* a volt palotai szolgáló, az egyszerű katonafeleség és szorg nő, az idősebbik Riolda, *vagy* pedig a király körül ólálkodó tündér a meseszöveg szerint, míg apja mindkét esetben jelentős valószínűséggel II. Bandemag *lehet* (amennyiben nem a feleségének kézenfekvően gyermeket nemzhető, de valószínűséggel inkább megvezetett, a 'Szent József-i' családfenntartó szerepébe félretolt katona, Forgein). Tehát a kettős, őslakói és tündéri-mesés eredet a maga hibriditásában egyenesen kizárt; még akkor is, ha ennek a megkülönböztetésnek, szétválasztásnak nem is látszik akkora jelentősége lenni, aminek megfelelően Fekete J. József aztán nem is tulajdonít akkora (kellő) jelentőséget ennek a szétválasztásnak, amely valóban elhanyagolható apróságnak tetszhet... Pedig nemcsak a két, voltaképpen gyökeresen különböző származáslehetőségnek az elbeszélői lebegtetés ellenére szükséges elvi elválasztása fontos, mint esetlegesen két különböző, pusztán princípium körvonalazása, hanem érdemes átérezni, milyen távolságban és funkcionális eltérésben is található egymástól a kétféle anya-lehetőségben manifesztálódó társadalmi-egzisztenciális oldal. A szorgok a megalázottak és megnyomorítottak perszonázsát a regénybeli szigeten megtestesítő őslakosság népe; s Riolda esetlegesen mint közülük való, úgymond 'vérük' gyanánt törekszik emberi felemelésükre 'uralkodói', országkormányzói pályafutása során. Míg ellenben hogyha mint a tündér leányára tekintünk rá,

úgy a negatív varázsból való kitörést láthatjuk életében, törekvéseinek összességében, csakúgy, mint a negatív varázsból való kiszabadítás kísérletét állami szintű utópiájának kísérletében. (Ezt a lehetőséget, felfogást erősíti áttételesen a 3. regény végén démonikus epizód szereplőként visszatérő kortalan tündér alakja, illetve az is, hogy a könyvtárban titokzatosan felbukkanó, a rioldai jelenre visszaemlékező mágikus-csodás krónikák némelyike magát a Nyugati szél királynőjének alakját is mint „tündérszolgálot” említi, korai életszakaszának aktivitása és lényének általános vonásai alapján.) A homályos leszármazás, bizonytalan családi-genetikus eredet interpretációs moduljához hasonlóan tévedésnek, hibás megfigyelésből következőnek minősíthetjük a kritikus azon (kisebb jelentőségű s így a háromkötetes regény egyetemes értelmezéstörténetében kisebb zavarral is fenyegető) észrevételét, amely szerint a változékony tartalmú, csapongó témavezetésű, mondhatni: dinamikus tárgyalásmódú írások felbukkanási helyszínéként valamely idegen helyszínt említ, holott ezekkel a kötetekkel már hazatérve, a saját palotája könyvtártermében szembesül Riolda! „Hányattatott kalandjai során – így mindenestre Fekete – egy kódexeket is birtokló uralkodóházban¹¹ pihenhetett meg, ahol meglepetésére saját élettörténetét, és annak a végét, vagyis saját jövőjét olvashatta [...]. A virtuális jövőt [vagy az általa még éppen megélt jelent, ami persze nem kevés! – Zs. Z.], amelyre valaki mint évszázadokkal korábbi múltra emlékezett.” Amennyire pontatlan azonban a konkrét idézetből kiolvasott helymegadás, annyira lényeglátó az ennek alapján megkísérelt átfogó értelmezés: a „jövőre emlékezni” kérdése, mint a trilógia vissza-visszatérő szlogenje (afféle belső önmottója) a felidézett konkrét, plasztikus szituációban, ha esetleg más szövegponton nem történné meg, most mindenképpen megválaszoltatik, frappáns feloldást kap titokzatos, ’végrehajthatatlannak’ tetsző kihívás mivoltában, hiszen a Riolda számára még csak *majdani* krónikás (vagy akár mindjárt krónikások) a főhősnő saját jelenét és közeli jövőjét az elbeszélés által lineárisan tételezett későbbi századokból *visszatekintőlegesen* lát(tat)va a ’királynő’ számára nem egyszerűen csak egy kis, minimális futurologiát prezentál az adott pillanatban, hanem saját életét egészében (tehát addigi múltjával is egyetemben) ábrázolva magának az érintettnek az önelidegenítő, saját magát derengő bizonytalanságban, mindenképp furcsa tárgyiasságban, mintegy külsővé tett képként felkínálva az idegenség tapasztalatát szintén biztosítja effekt gyanánt. A trilógia átfogó és az 1. regény konkrét címadására feltétlenül magyarázatot kínál, legalább valamennyire az szokásoshoz képest ellentétes temporális perspektívát jelentő *megfordult* szemlélés momentuma, hogy azután a 2. műnél szereplő „elsodortságra” mennyire jelent magyarázatot a középső folytatásban nagyon erőteljes pikareszk sodródás, arra ebben az írásában Fekete sem kísérel meg kitérni. (Az „összetörtség” fogalmára viszont már igen; a kritika zárlatából az derül ki, hogy amikor már szinte követhetetlenül kibogozhatatlanná válik az „időmozgás”, a múlt- és jövőhorizontok összekeveredése, összekuszálódása, akkor az már egyenesen az *összetört idő* állapotát jelenti neki. És hát a 3. regénykönyvben pontosan ez történik!) E megfigyelések, értékelések nyomán

¹¹ Egyébként az „uralkodóház” kifejezés igazában természetesen nem valamely helyszínt jelent, hanem családi-dinasztikus értelemben vett metaforakifejeződése a leszármazásnak.

---

relevánsan vethető fel, vajon a 3. regénnyel szembesülve az értelmezés csupán a befejező folytatásra vonatkozóan észrevételezheti-e bizonyos új poétikai minőség megjelenését (netán a már addigiakban is meglévő műfaji sajátosság megizmosodását), vagy pedig összességében, átfogóan érdemes-e egyfajta tendenciaerősödést a regényhármass egészére (vissza)vonakoztatnia? Egészen pontosan arra gondolunk, hogy ez a *Fordított idő I–III.* teljes szövegmenetén át – Fekete J. József kifejezésével – „hol mesés, hol elképesztően naturisztikus [...] történet”, amely a történelmi jelleg kétségtelenül meglévő karaktervonása mellett további frappáns meghatározásként tekinthető érvényesnek a műsorozat teljességére, záró könyvében a korábbiaknál érezhetően jobban előtérbe helyezné önnön meseiségét. Egyébként nem elhagyva emellett a továbbiakban sem a műsorozatban kezdettől fogva meghatározó vonásként jelen lévő naturalitást sem; csak éppen a történelmi keretek közé helyezett mesei-naturalista alapközeg az a 3. kötetben, amely immár visszavonhatatlanul érvényesülővé válva egyértelműen megengedi a *fantasy* címkéjének felragasztását az interpretátornak, sőt, ha eddig még nem lett volna ez ennyire egyértelmű, akkor a befejező könyvhöz köthető efféle olvasási tapasztalat mintegy visszamenőlegesen is felerősíti ezt az érzetet, vagyis az 1. és a 2. kötetre vonatkozóan sem sokkal kevésbé érvényesnek látható módon, összességében.

Az interpretátor címkézése ezen a ponton márpedig a saját gesztusunkat is jelenti egyúttal, vagyis tökéletesen egyetértünk a vajdasági irodalmárral abban, hogy e „történelmi-*fantasy* regény” belső arányrendjében végtére is tökéletesen mindegygyé válik, mennyiben „valós” és mennyiben „fikciós” történetet generál narrációja egy-egy adott pontján, azaz história vagy „csak” historikus képzeletjáték diktálja-e éppen az elbeszélést, hiszen a lényeg a mértékben van, a képzelet vagy akár képzelgés eltérésfokában a történelmi „igazságtól”. Amennyiben ugyanis nem konkrétan azonosítható történelmi hitelesség/szituáció a fantázia elrugaszkodásának alapja, hanem a haza/ország/állam egy olyan feltétlenül mesterséges mikromodellje, mint a 100–150 főnél többet eltartani képtelen Nyugati szél szigete, úgy már eleve minden, mégoly realiztikus (netán naturisztikus) cselekménymozzanat: képzeleti kitaláció szülte. Ehhez képest azután valóban csak a már korábban is beszüremkedő *fantasy* műfajpoétikai (azazhogy poetológiai) egyértelműsödésének jele, hogy a 3. regény utazások középrészében olyan, mesei-mágikus vagy akár mitikus alakokkal is találkozunk Riolda kalandjai során, mint a „Halál Katonája”, az isteni módra parádézó és a regényvalóságban tényleg természetfeletti képességekkel is bíró Al-Rakmarán titokzatos figurája, vagy éppen Jette, a borzalmas külsejű, egyenesen szörny kinézetű, harcos viking óriásnő. A keretnek a pikareszk főrészbe beleérő, a hajós utazási vállalkozást ezúttal motiváló főmozzanata pedig az, hogy Riolda – depresszióssá, véstesen passzívvá vált férjének felvidítására – expedíciójával a 3. regényben a megfiatalító, örök életet nyújtó forrást keresi (fel), amelynek vizéből fogyasztva a felfedező különítmény tagjain a regényi mese-valóság szerint ugyan tényleg mutatkozik megfiatalodás, csakhogy ez a hatás rövidesen önmaga radikális ellentétébe csap át... Akármennyire is visszájára fordul azonban a csodaital hatása, a cselekményben kétségtelenül „működik” a forrás; noha csak átmenetileg pozitívan, és tartósan, véglegesen (?) negatívan, de azért tagadhatatlanul. Így aztán az is tagadhatatlan, hogy az *Összetört idő* be-

---

fejező kötete végérvényesen a *fantasy* mesei univerzumába tolja át mind saját magát önmagában, mind pedig, jelentős mértékben visszamenőleges hatást érvényesítve, a *Fordított idő I–III.* egészét úgyszintén. Ilyen effektus ugyanis a korábbi kötetekben mintha nem érvényesült volna – legfeljebb bizonyos szereplők mágikus vonásokra fogékony, azokat artikuláló vagy artikulálni látszó tudatának bizonyos elemeiből fel-felvillantva, tehát az elbeszélés racionalitása által mindenképp ellenőrzőleg felülírva –, de ekkora határozottsággal biztosan nem. De ami párhuzamosan ugyanennyire hangsúlyozandó: a háromrészes mű mindeközben határozottan megmarad a kanonizálható, művészileg feltétlenül értékes, magas irodalom területén, illetve eleve oda sorolandó.

II.

o / Bevezetés a 2. és a 3. regényre vonatkozó részvizsgálódáshoz

Az utolsó darabjával a közelmúltban kikerekedő *Fordított idő I-III.* egyes rész-művein belül éppúgy fel lehet vetni a történetmondás mindenkori fő szálának tekinthető utazási kalandsor(ok) (narratív) keretezettségére, e keretezés közelebbi megoldottságára irányulóan a kérdésesség (és ezzel a mozgásban lévő, dinamikus jelentés kihívásainak) problémáját, mint ahogyan az egymásra sorjázó regények közül is az újabbak mindig akként is tekinthetőek, legalább részben, mint visszamenőleges átkontextualizálásai az előttük álló textus(ok)nak. Mindegyik regény cselekményének szemléleti-elmondási középpontjában tehát – a szöveg középső tartományaként – egy-egy utazás eseménysorának előadása áll, ezt övezik *megelőzőleg* és többnyire *követőleg*¹² is azon fejezetek vagy fejezetegyüttesek, amelyek a „Nyugati szél szigetét” mutatják a maga közösségének tükrében. (Mint amely helyszín a rajta található mikrotársadalommal, kisméretű országgal egyetemben az adott folytatásban éppen kirajzolódó pikareszk mintázathoz úgy a kiindulást megképezi, ahogyan a végpontot, a megcélzott befejezést, a visszatérési célt szintén jelenti.) Ugyan az utazások is főként hozzá, speciális tapasztalataihoz, többnyire személyes saját kezdeményezéséhez kötődnek (kivéve amikor kisgyermekként *elviszik* onnan), mindazonáltal igen lényeges mozzanat, hogy Riolda lényegében trónörökös hercegnőként születik a familiáris közegűnek mondható, kis létszámú lakossággal dolgozó, a középkori „állam” minimális kritériumait teljesítő szigeten (szigeten), vagy legalábbis annak választódik ki az 1. regény elején, és ennek a részműnek a végén majd át is veszi országörökségét. Annyira, hogy ettől fogva aztán, a későbbi regények világában, valamennyi szigeti tartózkodása idején (amely periódusok távolléteit mintegy *közrefogják* ezért) a közösség lényegében megkérdőjelezhetetlen vezetőjeként/gazdájaként fungáljon.

Mindebből következően a keretes elbeszélésekre jellemző szerkesztésmódot alapvetően/eredendően és meghatározó jellegű értelmezői kiindulópont gyanánt főleg azzal összefüggésben lehet fellelteni, azonosítani Bánki Éva regényhármásában, és azzal kapcsolatosan (gondolunk itt recepciójának mind szűkebb, poétikai, mind tágabb, etikai-államtani köreire), hogyha elsődlegesen – vagy hipotetikusán majdnem kizárólagosan – mint a (női) főhős történetére tekintünk a trilógiára mind egyes darabjaiban, mind pedig műsorozatként, műösszességként. Mármost azért fontos a „királynőre” való keretbeli koncentrációt hangsúlyozni, mert a szereplői staffázs legalább két másik alakjára is érdemesnek tűnhet fel kiemelten odafigyelni olvasás közben, illetve az átfogó (fokozatosan immár 2, majd 3 munkára kiterjedő) olvasat kialakítása közben: úgy Illighaen, a tudós normann krónikás elnyerheti kitüntetett figyelmünket, mint ahogyan az

---

¹² Kivéve a 2. regény esetében, ahol a záró foglatat hiányzik.

ereklyekereskedő szélhámos-kalandor, Benjamin úgyszintén. Ők természetesen a rioldai utazások, kalandozások miatt amúgy is kiterjeszkedő narratív téridő nagyszabású, globális humán-indexeiként is felfoghatók, azonban a regény(hármas) nem utolsósorban velük, általuk megvalósuló posztmodern univerzalitása azt is bőségesen lehetővé tehetné, hogy bizonyos szűkebb-élesebb perspektivizáltságú értelmezések kizárólag ezekre a férfi figurákra fókuszálva-támaszkodva mutassák fel a *Fordított idő I–III.* aktuális jelenünkkel, az ezredfordulóval, az ezredelővel intenzíven kölcsönhatásba lépő, erkölcsileg erőteljesen interferáló kritikai potenciálját. Illighaen finom-implicit nominális átcsúsztatása, áthallása a „kitalált középkor” történelemhamisítást alító és/vagy történelemhamisítást maga elkövető teoretikusába vagy annak nevébe(n) feltétlenül történelmi mérlegelevíziót játszik fel,¹³ meglehetősen interaktívan, míg az ereklyekereskedő Benjamin az európai világ judeokeresztény gyökérzetét és vonatkoztatási rendszerét rajzolja oda, mégiscsak, a saját maga által alapvetően szürreális felhangokkal megalkotott, *fantasy*-ba áttűnő álközépkori univerzum rejtett-finom keretét.

Azonban mégis Riolda a vitathatatlan főhős. Ez a vezető női figura okozza, hogy a „női lovagregény” címkéjét sem érezzük eltúlzottnak a *Fordított idő [(I–III.)]*-mal kapcsolatosan. Éppen csak nem harcol a lovagkor feminin kulcsalakja, hanem a hozzá illő foglalatosságok felé fordul. Mely tevékenységeiről – amint egész életútjáról, eredetéről és történelmi kilátásairól is – koncentráltan, összefoglalóan éppen az általunk „keretnek” nevezett regényrészekben kapunk képet. Mindebben bestialitás, bűnök, társadalmi tehetetlenség (‘nehézkedés’) is megfigyelhető, az olvasót átmeneti reménykedés után – hogy esetleg mégis létezhetne errefelé valamilyen társadalmi-történelmi kibontakozás – mindinkább meglehetősen rezignációba taszítva. S olyan információszerkezetbe csomagoltan a mondott szigeti krónikák szövegrészeiben, amely leginkább a spirálishoz hasonlítható: nagyjából ugyanazon adatok, megfigyelések, megállapítások, értékelések ismétlődő köre mindig, vissza-visszatérően érintve, bővítve a felbukkanó elemek sorát, ahol a motívumkészlet egészében fokozatosan egyre nagyobb rálátást enged a dolgokra. A körben forgás mellett az emelkedés hasonlata is indokolt tehát az ismereteket illetően, ám csak bizonyos fokig, ugyanis előfordul, hogy elbizonytalanodva, elhomályosulva, visszavonódva, más megvilágításba helyeződve éppenséggel csökken helyenként, időnként a cselekményes univerzumra vonatkozó befogadói tudásmennyiség. Ilyenkor süllyed, leszálló ágba kerül a körmozgó spirál. A már említett rezignációba vezet, taszít a vonalvezetés. *Ad absurdum* – a végső kétségbeesésig jutva – netalántán a közösségi aktivitás cselekvési térsége felé lökve az olvasót: ne ismétlődjenek a történelem borzalmai, *ne forduljon elő ilyesmi többé!*

A *Fordított idő I–III.* végső hatása kifejezetten „mesés”.¹⁴ Szereplőit, kulcsfiguráit, főleg emlékezetes Rioldáját személyes ismerőseinknek érezzük. Plaszt-

¹³ Vö. Heribert Illig már itt is hivatkozott, szakmai berkekben nagy port felverő kezdeményezésével!

¹⁴ Trilogikus regényi mesterhármásával Bánki Éva akár a magyar Rowling is lehetne – a *Harry Potter*-könyvegységénél azonban az ő sorozata *reménytelenül művészbibb*; s kis nép, kis nyelvközösség alkotójaként recepciók érvényesülési lehetőségei is nyilván jóval korlátozottabbak az egyesült királyságbeli pályatársáénál.

---

tikusan kiéleltesítve állhatnak előttünk ezek az alakok, amúgy tényleges embertársainkra emlékeztetően. Ezért nem mindegy számunkra, mi történik velük pontosan – rajtuk keresztül az emberiséggel! A már sokat és sokféleképpen tárgyalt 1. regényt cselekményes evidenciának véve és mint olyat most félretéve, az alábbiakban a 2. és a 3. regény keretezettségét vizsgáljuk Riolda személyén keresztül. Eközben sokat idézünk a művekből. A citátumok – meggyőződésünk szerint – a gondolatmenet adott pontján mindig a saját kerekein gördülő interpretáció szerves, azt konkrétan előrelendítő fogaskerekei. Tanulmányunk ebből a szempontból e kitűnő próza kis olvasókönyve is kíván lenni mindjárt!

i / Keret az 1. regényhez, a 2.-ból visszanyúlóan

A 2. regény, az *Elsodort idő* első fejezete pontosan ott találja Rioldát, ahol a *Fordított idő* utolsó fejezete elhagyta: a Nyugati szél szigetén. A kis hölgy javában „királynősködik” szülőhelyén, ahová 17 évesen, 4 esztendő korától folyamatosan tartó, változatos és megpróbáltatásokkal terhes vándorlást követően egy férj kíséretében és várandósan visszaérkezett, hogy ezt az uralkodói (a gyakorlatban szigetigazgatói, uradalomvezetői?) tevékenységét megkezdje – és egészen a 2. regény nyitányáig megszakítás nélkül folytassa. (Ami azt illeti, már ezen, nyitó fejezet végén elbúcsúzik családjától és az amolyan uradalomként vezetett sziget lakosságától, hogy mindjárt a következő részben látogatóba érkezzen Bamburgha, Northumbria fővárosába.) Mármost a trilógia második darabja is teljes egészében vándorlással telő regény, éppen csak ebben szorosabb az elbeszélő idő kiterjedése: mindössze egy év múlik el az eleje és a vége között vándorlással (ámbar hajósok azt állítják Rioldáról Rioldának, hogy „már időtlen idők óta bolyong a tengeren”), mely periódus végén a szerény „királynő” előtt már felsejlik a saját kikötőjük. (E,326-nál) Különbség azonban az első műhöz képest, hogy a másodikban már nem ábrázoltatik a szigetre való visszaérkezés, mindössze utalás történik rá.

A 2. regény (a regénytrilógia második műve) önálló ismertetése és saját jogán való értelmezése helyett egyelőre azt érdemes megvizsgálni, mennyiben világítja meg visszamenőlegesen annak nyitánya az 1. regény zárlatát, illetve annak egész menetét (főként úgy, hogyha mint Riolda történetét szemléljük azt). Nos, a tárgyilagos, alapjában auktoriális elbeszélés úgy fókuszál itt meg-megújulóan, ismétlődően a királynő tudatára, hogy meglehetősen elégedettnek mutathatja őt a szüntelen tevékenykedés közben, amelyet a közjóért végez. A közösségért, a társadalomért, úgymond, de „csak” mint afféle kiterjesztett családjáért! Mert a „számatlanul” elmúlt éveket az immár három gyermek méri nagy vonalakban mégis – az összesen 96 lakosú, tehát 95 „alattvalóval” rendelkező sziget élén. Amely teljesen familiáris, lévén végtelenül apró, s a legmagasabb hegyéről minden irányban látható a tenger. Ez egy kissé (meglehetősen?) egyetemes koordinátákkal is ellátja a kopár, kietlen, de kedvesnek, nagyon is belakhatónak mutakozó helyet, a földgolyó végül is vonzó (megtartó), jelentőséggel felruházott pontjának. Az időjárás viszonyok legalábbis egyszerre józanítják ki a szemlélőt, és egyszerre vetik bele a nagyvilág rendszerébe:

„a szemhatáron meggörbül a víz az ég rettenetes súlya alatt. / Mintha a föld gömbölyű lenne. Szerencsére olyan nagy a köd errefelé, és annyi a tennivaló, hogy ritkán kínoznak megválaszolatlan kérdések vagy elérhetetlen, fénylő horizontok. / Nincs mindig idő hegycsúcsokon ábrándozni. csak a mesék királynői élnek az emberektől elérhetetlen távolságra. Egy kis szigeten senki és semmi nem elérhetetlen, még egy királynő sem: *gyere, Riolda, nézd meg ezt az újszülöttet... Gyere, mutasd meg, hová ültessük a szilvafákat... segíts a kagylókból nyakláncot fűzni a gyerekeknek...* / nincs is idő tétlenkedni. mindenütt ott vagy, ha kell, segítesz, ha kell, igazságot teszel, meggyógyítod a gyerekeket, és ha nincs más kéznél, segítesz elültetni a szilvafákat. / Nem is túlságosan nehéz uralkodni ilyen aprócska szigeten. Még egy olyan királynőnek sem, aki nem biztos abban, kik a szülei. Ahogy abban sem, hogy kinek a jóváhagyásával uralkodik. (E,7–8)

Tehát megint (még mindig) az eredet bizonytalansága! Amelyet – az egész regényen végighúzódo, a szereplőket, főként a főszereplőt, Rioldát gyötrő számos kétség, termékeny lebegtetés, még a kifejezetten ennek kiderítésére szolgáló szereplői kutakodás sem járva biztos eredménnyel, lényegében továbbra is feltételezésekkel – a *Fordított idő* utolsó fejezete már tételes, racionális, módszeresen összeszedett-összegondolt módon sűrítve is feltálat, beleszerkesztve a személyes és a „birodalmi” történetet (amelyek lényegében úgyszólván egyek) a mitizáltnak érződő egyetemes világtörténetbe. Egyébként, mellesleg (vagy nem egészen mellesleg?) az elbeszélés ezen a ponton vissza is vesz a bizonytalanság halmazának nagyságából, lévén egyszerre bizonyosságként állítatik (az ottani első kiemelésünkben), hogy idősebb Riolda az ifjabb Riolda édesanyja, és nem a tündér... De, és erre a második ottani kiemelésünk figyelmeztethet, ez, vagyis a „vér igazsága” végtére is olyan sokat nem számít, mégsem?... Vagyis Riolda – és ez még mindig a második kiemelésünk tartalmával függhet össze – a bandemagok dinasztijába emelve az álmok, az álmoküzdelmek letéteményesévé válik, akárcsak a szigetbeli, hódító *mainstream*? Még akkor is, vagy éppenséggel azzal a hatással együtt, hogy az álmok racionalitásellenes mákonya immáron megtörni látszik, és mint visszahúzó átok törik meg? –

Úgy tűnik fel az *Elsodort idő* című regény elején, hogy a borzalmas múlt *valóban* eltöröltetett. Da vajon nem kísért-e tovább mégis? Nem kísért-e a más dolgok hívása, híre, sejtelme? Mind több gyerek születik, növekszik a gyümölcsmennység, emelkedik a megfogott halak tömege. „Minden egyre *szébb*, egyre *jobb*, de a napok annyira hasonlóak, hogy már a saját képzeletünk fojtogat. A megválaszolatlan kérdések és a hegycsúcsokról megbámult horizontok.” (E,8) A meseszerű sikeresség talán túlzott egyszerűséget takar? A „jóléti társadalom” múlttalanságának örök kihívása villan meg itt, amint a „népboldogítót” nyugtalanítja, és végső soron megfosztja a saját végső boldogságának lehetőségétől.

Adók, címek, rangok a Nyugati szél szigetén nincsenek. Te laksz a királyi palotában, és az angolszász uralkodók téged tisztelnek meg leveleikben a királynői címmel. Rádadásul a te gyerekeid a legszebbek, a legokosabbak, a te férjed a legszerencsebb halász és a legügyesebb mesterember. // De hogy beszélsz több nyelven, hogy

---

írsz-olvasol, hogy szolgáltál már hercegi udvarban, hogy te vagy az egyetlen, aki emlékszik a sziget rettenetes éveire – Urraca királynéra, Bandemagra, az éhség, a nyomorúság, a bezártság hosszú esztendeire –, nem számít. Ezek az alattvalóid szemében felesleges dolgok. // Ők mind úgy hiszik, velük kezdődött el a történelem. (E,8)

Az auktoriális elbeszélő unalomként azonosítja azt az érzést, amely Riolda „királynőt” alapvetően eltölti a mindennapok morzsolgatása közben. Talán legfőbb feladata, hogy az időt tagolja a többi szigetlakó számára. A római naptár és a kelta totemállatok „ünnepei” adják ezen informáló munka elemeit, mér földköveit. Nyugodt egyhangúsággal hömpölyög így egymásra a számos temporális elem, egység; szelíden torlódó soruk biztonságot garantál a számára; veszély csak akkor fenyegeti, ha megfélemledik az idő reggelenkénti hivatalos kinyilatkoztatásáról – amikor ez egyszer megeshet, alattvalói fellázadnak... Már már azt hihetnénk, hogy a békés berendezkedés, a mindennapi igazgatás irigylhető gondjai uralják a terepet, az egyik legfőbb kihívásnak a különböző eredetű népesség nyelvének egységesülése tetszik. „Éltek közöttük ír katonák leszármazottai, Northumbriából áttelepült szász mesteremberek, meg szorgok, a sziget őslakóinak rabszolgáskorba vetett, most felszabadított utódai, és Riolda férje, egy normann harcos törvénytelen fia” (E,9–10) A *jelek csatájában* mármost végül az utoljára érkezettek, az angolszászok beszéde diadalmaskodik; mivel ők hozzák vol magukkal a szerszámokat, az első gyümölcscsákát, ők terjesztik el a házépítés módszereit, ezért az ő ragozásuk terjed el. A következő lépés mármost az ábécé feltalálása és a szigetlakók írni tanítása lehetne, amibe a „királynő” bele is fogna, ám az „alattvalók” – úgy a régebbiek, mint az újabbak – nem fogékonyak sem erre, sem pedig arra, hogy Riolda afféle krónikásuk legyen. A „királynő” magánya így meglehetősen. Holott azért respektus övezi.

Ő maga természetesen pótolhatatlan volt a szigeten, mind a kilencvenöt szigetlakó tisztelte és megbízott benne. Hiszen ő képviselte a ködfüggöny mögötti valóságot, azt a világot, ahol – a szigetlakók szerint – szíre-szóra agyonütik egymást az emberek, de amelynek újdonságaitól ők sem zárkoznak el. Riolda „tudományában” egyik szigetlakó sem kételkedett. Mikor egy nap tréfából *bejelentette*, hogy „Basiliscus idusának harmadik napját” tapossák, ezt a hírt is teljes komolysággal fogadták. (E,10–11)

Ez a tréfa szimbolikusan világít rá a tényre, miszerint a szigetlakók csak egyfajta időt ismernek, és pedig azt, amelyet a közösségük vezetője szab ki nekik. Kérdés azonban, hogy maga a sziget hányféle és milyen időt, időket ismer? Hiszen az északi parton talált rettenetes tömegsír a múlt kegyetlenségére utal, az pedig – sugallja az elbeszélés – tulajdonképpen bármikor megismétlődhet, mégpedig a társadalmi békétlenség, a rasszizmus, vagy egyszerűen csak az emberi (szorgi!?) összeférhetetlenség alapzatán... Éppen ezért annyira elgondolkodtató, hogy bár a szigetlakók tisztelik a „királynőjüket”, de a bizalmuk korántsem tűnik át irányában a testvériség kifejezett barátság(osság)ába. A lakosság tudatában talán túlságosan is hangsúlyozódik, miszerint Riolda az őslakos szorgok leszármazottja, legalábbis részben. Az alattvalók nem is vele, hanem férjével szeretnek együtt lenni; mezőgazdászcodni, a partközeli tengert járni zsákmány után vagy mindössze játszani, labdajátékot űzni (gondolható

---

a *footballra* is...), esetleg a semmittevés kényelmesen és kellemesen eszmélkedtető óráit élni. Sjön a népszerű vezéralak igazából a szemükben, a maga gyakorlatiasságával, és Rioldával közös három gyereke közül legalábbis a két fiú szintén ugyanilyen habitusú: erős, pragmatikus beállítottságú és vitalitásában önkéntelenül múlttagadó, úgymond, hogy a jelennek élhessen... De vajon fennáll-e ilyen habitus mellett a valóságos lehetőség az értékes jövő elérésére? Nos, pontosan ez az! – amely probléma megragadásához aligha tekinthetünk el a regény címétől (*Fordított idő*), hiszen ennek a műnek a lapjain, tájain a *jövőre történik az emlékezés*, amennyiben az egyáltalán sikeres aktus, folyamat lesz. Tehát a rendelkezésre álló források, mondák, mítoszok mind-mind a veszélyeztetett, aggodalommal illetett továbbélés kihívásait igyekeznek kipuhatolni, körültapintani. Mindenesetre komoly mentalitásbeli ellentét áll fenn a szigetlakók többsége (beleértve ebbe még saját közvetlen családtagjait is!) és Riolda között, ami persze még messzemenően feloldhatónak tetszik a jótékony csordaszellem mindennapjaiba süppedő, kevésbé reflektált „nyáj” és a vezető gondosabb, reflektáltabb, gondoskodó típusú reflektáltságának különbözőségében. Hiszen feladatuk is különböző: a tömegé a pusztaság élése, a vezetőé a gondoskodás, a féltő aggodalom. Mégis jellemző ugyanakkor, hogy ami magasabb rendű a királynőben, azt is legalább kissé idegenkedve, valamennyire bírálóan fogadják, azaz nem igazán tekintik saját vérükből és húsuikból származó lénynek első emberüket; nem olyasvalakinek mindenesetre, aki mindenben együtt is lélegzik, dolgozik, játszik, szórakozik, *létezik* velük amellet, hogy feltétlenül több náluk... Rioldáról ugyanis azt pusmogják, hogy nemcsak a szorgok, de a tündérek gyermeke is – amint az a kettős származás dilemmáiban és feltételezhető titkaiban, „valóságaiban” már számtalanszor felmerült eddig is. Részben tündérektől ered tehát a családja, ezért térhetett haza hosszú vándorlás után a ködön túli világból, ezért tanulhatott meg írni és olvasni. „Talán még azt is a »tündérségének« köszönheti – vélekednek az emberek –, hogy tizenöt évesen ügyes, becsületes férjet hozott magával Normandiából.” (E,11) A köznapi felfogás szerint nem éppen csekélység, de talán a normalitás kiegyensúlyozottságához mégsem szükségeltetnek természetfeletti képességek!? Vagy mégis? A babonaságtól sújtott köztudatban mégis!? S vajon a kultúra, a kultúraalkotás segíthet legyőzni a babonaság fél- és félrevezető információit, vagy éppenséggel még növeli a káoszt?

Ezen a ponton érdemes rátérni a palota, a sziget (és ezzel az egész regény[folyamat]: úgy a trilógia első, mint második regénye) könyvtárára, „könyvészeti” vénájára. Espedig a 2. regény első fejezetéből mint az 1. közvetlen folytatásából kiindulva, de valamelyest visszafordulva a *Fordított idő* megfelelő momentumaihoz is, közvetlenül. Az efféle foglalatosságok motivációja és ellenmotivációja egyúttal a Sjönnel folytatott polémia keretében körvonalazódik Riolda előtt – ezzel pedig az olvasó számára. Sjön biztos abban, hogy felesége „dinasztikus” okokból bújja a kódexeket: bizonyára csodás ősokeket szeretne (azonosítani) a maga számára. Mint annyian. Mint, lényegében, mindenki, aki erre adja a fejét. És jön a gúny a sárkányos, kétfejű, háromfejű királyokkal kapcsolatban. És a nagy, erős, gyakorlatias, és kissé érzéketlen férj ósdi limlomnak minősít mindenféle könyvet. Állítása szerint a múltrol szóló feljegyzések tanulmányozása csak bánatot okoz, a béke éppen a felejtéssel kezdődik... Riolda vállat von.

Hiszen ő már megbékélt azzal, hogy a származásáról semmi biztosat nem tudhat. Hogy az anyja és apja a titkaikat végérvényesen magukkal vitték abba a másik világba. És Bandemag könyvtárának mintha tényleg nem lett volna köze a Nyugati szél szigetének mostani lakóihoz. Mintha Írországból a tündérek válogatás nélkül bedobáltak volna néhány furcsa kódexet egy ládába, és elszállítottak volna egy névtelen szigetre, ahol pár év leforgása alatt mindenki elfelejt olvasni. // Ahol nagy becsben tartják a könyveket, de félnek beléjük lapozni. Hogy is mondogatta II. Bandemag király? Őseinket megbecsüljük, *hagyományainkra büszkék vagyunk*. // No de kinek a hagyományaira? (E,14–15)

Ez a sokrétű, akár sokfélének is mondható *hagyomány*, mármint a megörökölt palota megörökölt könyvtárában fellelhető kódexek tartalma, témái meglehetősen vegyes képet mutat(nak). Némelyik közülük a 2. regény vándorlái (szöveg)periódusának helyszíneire, történéseire, az ottani jellemző törekvésekre utal előre (valójában). Ilyen a Normandia határán, Réniens városánál épült templom és kolostor építésének elbeszélése, és ilyenek a Nyugatot hódoltatni kívánó „fényességes kalifa ezermesterének, Hákimnak a [sajátságos] hadigépei és találmányai” (E,17) körül csoportosuló történetszálak. Velük összefüggésben vetődnek fel a szorgalmasan olvasgató Rioldában olyan kérdések, mint például hogy lehetne-e jövőbe vagy távolba látó műszereket szerelni madarakra? Netalántán elsőprő erejű hadsereggé szervezni a hangyákat? Bearanyozni és halhatatlanná változtatni a pókokat? És vajon milyen város lehet az, ahol a nőket úgy szaporítják, mint az állatokat? S úgy kezelik és dolgoztatják, mint a gépeket, még inkább csak a gépek alkatrészeit!? A furfangos, kegyetlen, sőt, embertelenül eszelős Hákim – aki, ezt fontos hozzátenni, rabszolgaként, Tuniszból került a mörök világába és szolgálatába – már az 1. regény lapjain is bőségesen, emlékezetesen (és megdöbbenést keltően!) felbukkan(t).¹⁵ A normann krónikásnak, a renegátként az arabok között élő Illighaennek esik

---

¹⁵ Mint később kiderül, az egyik „legszórakoztatóbb olvasmányának” titulált história szintén kapcsolódik majd Hákim gyilkos-utópisztikus törekvéseihez, hatalmas méretű „építkezéséhez”, lévén Narbonne-ban és Almeriában játszódik: „egy szerény füzetecske [...] egy zsidó asszony, Hanna és a lánya, Lea szomorú elválását és titokzatos egymásra találását mesélte el. Fullasztó családi bűnök, aljas kalandorok, titkos szerelmek, bűnbánat, szenvedés és mindent elárasztó kegyelem [...]. [...] annyira megszerette Hannát, ezt a tőpörödött, sok nyelven tudó öregasszonyt, hogy úgy érezte, egyszer majd személyesen is megismeri. De hogy ismerhetné meg? Hiszen [...] az ő városa olyan messze van... Ha van valahol, és nem csak egy mesemondó képzeletében létezik... / Vagy ez mind nem számít, mert előbb-utóbb úgyis minden könyv szereplőjével találkozik? Városalapítókkal, emberkereskedőkkel, bölcs öregasszonyokkal, ezermesterekkel? / Egyszer... De Riolda most egy kopár, kicsi szigeten élt, ahol a mindennapok folyását a tenger szabta meg kérérlhetetlen egyhangúsággal. / De volt egy *igazabb* élete. Együtt sírt-nevetett, szörnyülködött és ámuldozott a könyvekkel.” (E,17–18) – A nagy vonalakban, általánosságban ismertetett, mintegy vázlatosan elővételre szánt történetek mintha csak arra várnának, hogy megvalósuljanak Riolda számára, hogy életének szála és ezek a szórványos cselekményszálak összeérjenek, egybefonódjanak... Ami a későbbiek során meg is történik, még ha összességében egyelőre csupán a furcsaságok kaleidoszkópjának tűnik is fel a számos elbeszéléskocka.

---

kísérteties találkozása vele Cádizban; ő „Allah ezermestere” a hasonló című fejezetben (F, 196–202), majd kegyetlen találkozása (közvetlenül halála előtt, jóslatot kapva és kigúnyoltan Hákimtól) az egyik zárófejezetben (*Látni több, mint meghódítani*, F, 227–232).

Hákim, akiről az 1. regényben úgy rémlik, csak afféle mellékfigura, a 2. regényben majd az egyik központi alakká nő fel, azzal szoros összefüggésben, hogy (általánosságban, átfogóan értékelve) az *Elsodort idő* cselekménye jóval kegyetlenebb a *Fordított idő*énél; a trilógia második része mintegy konkretizálja és részletezi azt a világtörténelmi feszültség- és nyomorúság-eszkalációt, amelyet az első rész inkább még csak sejtetett, bizonytalanul, mozaikos elszórtsággal ígért. Hogy azonban Riolda könyvtári ténykedéseinek fogladatai, a könyvek (tartalma) felől közelítsünk továbbra is a világ egyetemes feszültsége körül bonyolódó regényi történetek halmazához – mert ne felejtjük el: a „királynő” birodalmáért és az egész földkerekségért való aggodalmi közepette olvas össze mindenfélét visszahúzódnó magányában –, emeljünk ki a sokfajta, tarkabarka kódexhistória közül azt az emlékezetes olvasmányt, amely a Hákimmal kulturális-kommunikációs „versengésbe” bonyolódni lát-szó Illighaen előtt is feltűnik az alatt a rövid idő alatt, amíg a „Nyugati szelek szigetén” tartózkodik, még az 1. regény II. szakaszában: bizonyos „N. herceg” kéziratköteget. A 2. regény „befejezetlen hóraskönyv” gyanánt aposztrofálja az 1.-ben cím szerint megnevezett kódexet (*Rendetlen eső*), s szerzőjét (a név talán csak egy „ostoba álnév”, F, 46) „botrányos életű nagyúrként” igyekszik közelebből meghatározni (E, 15). Az *Elsodort idő*nek még mindig csak azon, nyitófejezeténél vagyunk erre a momentumra találva, amely visszamatató keretként értelmezhető/használható a *Fordított idő*höz, annak saját, nyitó- és zárórészből egyaránt összeálló keretével meglehetősen összekapcsolódva. A korábbi regény lapjain azonban nem bevezető jelleggel tűnnek fel a könyvek, hanem tehát akkor hallunk róluk először (de persze mindjárt hangsúlyosan!), amikor a normann Illighaen tanulmányozza őket. Főként az N. herceg költeményeit tartalmazó papírköteg, igazán részletesen legalábbis kizárólag ez a mű kerül ismertetésre¹⁶ (de az értelmezői tevékenység bemutatása szempont-

---

¹⁶ Akad azért terítékre más is, eléggé jellegzetes darabok: „neki mint krónikásnak az a feladata most, hogy megtalálja az értékes kódexeket. Bekukkantott a rokkák mögé, remélve, hogy a könyvtár nyavalyás verseken kívül komolyabb kódexeket is rejt. És tessék! Rá is lert a *Kitalált lények* címet viselő furcsa kódexre, aztán egy leírásra a tündérek és az emberek hetvenhét évig tartó háborújáról... mese, mese, meskete. Majd a kezébe akadt egy elég jó állapotú kódex, de ez is csak egy erotikus mesegyűjtemény volt, amely egy Aldora nevű nőszemély Írországból átélt kalandjait meséli el – hát, ami azt illeti, I. Bandemagnak meglehetősen bizarr ízlése lehetett –, ám a név elgondolkodtatta Illighaent: *Aldora!* Mielőtt útnak indult volna, hallotta, hogy megérkezett Írországba a vizigótok elüldözött királynője – ő is Aldora, és ő is Hispániában született. Meglehet, ez csak egy elcsépelte regényhősnő-név, amit nagyravágyó anyák aggatnak a lányaikra... de egyszer csak felbukkant a történetben Al Tárik neve. Ez nem Dzsebel al Tárik netalán?! Aki egészen pontosan két éve és hét hónapja szállt partra Gibraltáron! / Illighaen szédelegve leült. Hogy jegyezhettek le efféle eseményeket egy olyan szigeten, ahol mindenki elfeejtette a betűket? És honnan tudhatta I. Bandemag, hogy a mórók beveszik Hispániát, királynéjuk pedig Írországba menekül? (F, 51–52) – Illighaen kérdéseihez

---

jából bizonyosan *pars pro toto* dolog ez!). S Illighaen kutatásai annyiban a regény keretéhez sorolhatóak, vagy legalábbis kapcsolhatóak, hogy alapvető információkat igyekeznek felvonultatni a sziget történetével, lakóival és a király dinasztiájával kapcsolatban. Ugyanakkor a normann tudós/krónikás által leginkább forgatott könyv jelentőségéhez a lokális és személyes historiához való együttes kapcsolódása (és ennek a kettőnek a benne való összefonódása) járul hozzá igazán intenzíven. Ugyanis N. herceg verseinek olvastán ébred Rioldában a következő gyanú: „Mikor újra és újra átrágtá magát a költeményeken, úgy érezte, ha még sok időt töltene a tengerre néző, kis könyvtárban, akkor előbb-utóbb rábukkanna saját történetére is.” Jellemző azonban: „A jövőjére, de nem a múltjára.” (E,15)

ii / Keret az 1. (és a 2.) regényhez, a 3.-ból visszanyúlóan

A 3. regény (a regénytrilógia harmadik, záró műve) önálló ismertetése és saját jogán való értelmezése helyett először azt érdemes megvizsgálni, mennyiben világítják meg vagy akár alakítják át visszamenőlegesen annak keretrészei lényegében az 1. és a 2. regény egész menetét (főként úgy, hogyha mint Riolda történetét szemléljük azt), kiemelten és szorosabban azonban a két megelőző műnek azt a keretét, amely a Nyugati szelek szigetén játszódik.¹⁷ Az elbeszélés mármost – csakúgy mint az *Összetört idő* (*Fordított idő III.*) egész, döntő többségben ismét utazásos/kalandozó fejezetből álló szövegében – újra tárgyilagos, alapjában auktorialisnak mondható az 1. regényhez hasonlóan a 3. lapjain ismét kettős, nyitó- és záró részből összetevődő szigeti keret esetében.¹⁸ Az elbeszélés itt a szereplők közül szintén elsősorban a királynő tudatára fókuszál időnként, mint az előző művekben, amikor ismétlődően

---

az értelmezés néhány további kérdése társulhat: I. Bandemag könyvgyűjtőként, szerzőként vagy szereplőként ítélik meg (és egy kissé el) az erős interpretációt produkáló regénybeli olvasótól? Biztos, hogy a könyv ezen a kis, jelentéktelen szigeten keletkezett? Az amúgy történelmi ténnyel, a berber törzsek európai partraszállásával átfedésbe kerülő regényen belüli önálló történet, mely a világkrónika karakterjegyeit hordozza, mintegy előre rögzítene az eseményeket? Jövendőmondás-e ez, vagy „csak” a regény egyik visszatérő szlogenjének elhangzására ad alkalmat, a könyvtárba belépő II. Bandemag szájából: „– Ugyan miért ne lehetne a jövőre is emlékezni, Illighaen?” (F,52)

¹⁷ Mint emlékeztető: a szigeti keret az 1. regényben a kezdéstől a II. rész Rioldát és társait Normandiában megérkeztető II/4. fejezetig terjedő nyitó- és a mű legutolsó, a VI/6. fejezetére kiterjedő zárórészből egyaránt áll, míg a 2. regényben formailag egyelemű a keret: kizárólag az I/1. fejezetre korlátozódik, amelynek befejezésénél lényegében el is búcsúzik szigetének lakóitól Riolda, s a regény végén mindössze utalás történik a hazai kikötő ismételt meglátására, maga a hazaérkezés nem ábrázolódik a mű szövegében.

¹⁸ 3. REGÉNY: NYITÓKERET = 6–7. FEJEZETIG, ZÁRÓKERET = TÖBB FEJEZETTEL A REGÉNY VÉGE ELŐTT MEGKEZDŐDIK. (Ezek tehát azok a szövegrészek, amelyekben a Nyugati szél szigetén tartózkodik Riolda.)

kilép általános érvényűségének medréből. Jelentős különbség azonban, hogy a 2. regény elején, a keretben megmutatkozni látszó tendencia – amely meglehetősen elégedettnek mutathatta Rioldát a szüntelen eszmélkedés, illetve tevékenykedés közben (a családjáért és ami ezzel egy: a 'közjóért') – érezhetően megszakad. Oka-e ennek az immár „javakorabelivé” lett királynő és párja, Sjön biológiailag érthető megfáradása, illúzióvesztése? Vagy inkább egyfajta történelmi pesszimizmus uralkodik el a szigeten? Vagy „csak” a leszármazottak, a vér szerinti és fogadott gyerekek progresszív szándékával kapcsolatban merülnek fel kételyek az anyában? Mindezek a szempontok aligha lehetnek elválaszthatóak egymástól, és sejtetett jövőbeli körvonalazódásuk végső soron nem tűnik fel pozitívként. S amennyiben ez a kietlen, de elvileg és végső soron belakhatónak mutakozó hely valamelyest egyetemes koordinátákkal is ellátódhat vagy éppenséggel ellátódott a múltban – nevezetesen, hogy I. Bandemag király itt tervezte volt kialakítani „a jövőendő Északi birodalom székhelyét” –, az a történelmi helytudat adatai szerint egyre kevésbé mutatja a Nyugati szél szigetét a földgolyó valamennyire is vonzó, megtartó kvalitásokkal felruházott pontjának... A továbbiakban a mindebből úgy szereplőileg, mint értelmezőileg levont, levonható tanulságokkal foglalkozunk. Tehát a szigeti kerettel, amelynek a jelentősége mennyiségileg és arányaiban a 3. regényben emelkedik meg annyira, hogy nyilvánvalóvá váljon: összességében tekintve az egész trilógiát voltaképpen a szigeten játszódó cselekményrészek a legfontosabbak a három mű egyesített egészében. (Az egységes, átfogó, egymásba áthúzódnó műegész képzetét, felfogáslehetőségét erősíti, hogy az *Elsodort idő* mint „Fordított idő II.”, míg az *Összetört idő* mint „Fordított idő III.” is jelölődik. Ugyan csak a védőborítón, és nem a címlapon, mégis a teljes műhármas megjeleníthető lehet ekképpen is: *Fordított idő I–III.*) Habár tehát a 3. regényhez hasonlóan már a trilógia első két művében is tengeri utazást fog közre a Nyugati szél szigetén való tartózkodás Riolda (és társai) számára az elbeszélés elején és végén, a magán a szigeten zajló cselekmény az *Összetört idő* lapjain a legterjedelmesebb; az összesen 29 fejezetből 13 játszódik tisztán otthon,¹⁹ ebből 6 a regény elején, 7 pedig a végén helyezkedik el, s megjegyzendő, hogy az utolsó 7 fejezet előtt álló 2-ben is már, hazafelé tartva, főleg a saját szigetükön történetekről szól a beszélgetés Riolda, fia, Kyd és annak barátai között.²⁰ Így tulajdonképpen ezt, a szigeti dolgokat, az ottani új, leromlott állapotokat Rioldának bejelentő, számára előlegező plusz 2 fejezetet

¹⁹ A *Fordított idő*ben 37/6 vagy talán csak 5½-5¼, míg az *Elsodort idő* lapjain egyenesen 30/1 ez az arány!

²⁰ Igazság szerint az utazás által átfogott spektrum nem sokkal kisebb a 3. munkában, mint az 1.-ben, de valahogy „familiárisabb” hangulatú összességében, lévén először csak egy másik északi-tengeri szigetre irányul, majd épphogy csak elvetődnek a vándorok Northumbriába, Normandiába, és már haza is térnek. Ezzel szemben a 2. regényben Hispániába és Velencébe is eljut Riolda, igaz, az *Elsodort idő*ben nem csupán tengeren keresztül változtatja a helyét. S az is tagadhatatlan: az 1. mű voltaképpen csak a Normandia, Dánia és a brit sziget közötti tengerszakaszon utaztatja középponti figuráit, mégis, a mozgásban levés, az átmenetiség érzete legalább annyira meghatározó itt a sok kisebb vagy rövidebben meglakott állomás érintése miatt, mint a majdnem kizárólag pikareszk fejezetekből felépülő 2. alkotásban.

(a 21–22.-et) is odaszámíthatjuk a kerethez, amivel aztán a regény végén egy, immár 9 fejezetnyi szövegtartományra rúgó zárókeret áll előttünk. Már pusztán ez a terjedelmi súlyosság sem tenné teljességgel indokolatlanná, hogy figyelmünket először a művet befejező keretrészre fordítsuk, ám a benne szereplő baljós-jelentékeny momentumok sokasága még fokozottabban e mellett a sorrendi választás mellett szól.

Édes otthon, mondja mármost az utazásos rész végén szereplő, immár hazafelé vivő fejezetek egyikének (sorrendben a 22.-nek) a címe, azonban amilyen hazai fejleményekről a „királynő” Kyd nevű fiától a Normandiából való elindulást követően, a hajón értesül annak alapján inkább talán az ‘édes otthon’ elnevezés illene már a Nyugati szél szigetére... Riolda összegzően gondolja végig a távolléte óta bekövetkezett eseményeket: Bár már csak a csillagok alapján tartja számon az idő múlását, úgy számolja tizenkilenc napnál nem tarthatott tovább az aktuális utazás (előbb az övék, férjével, az idősebb Sjönnel, akit Northumbriában elveszített, majd továbbjutása onnan, immár Kydék társaságában). Ebből Kydék csak 12 napot töltöttek otthon, a szigeten, mert amikor a hazai partra sodródtak a Riolda első csapatát képező (fiatal)emberek holttestei,²¹ és ennek hatására ők is felkerekedtek, rábízva magukat a leggyorsabb áramlatra, hogy megszabadítsák anyját és hazavigyék apja holttestét. S ebbe a 12 napba – tehát a Rioldáék távozása utáni és a Kydék indulását megelőző időbe – még belefért az is, hogy Fiona, a „királynő” házasa lánya beleszeretett egy másik férfiba, mégpedig mostohatestvérebe, Shiobianba (akit Riolda a 2. regény végén Velencéből vitt magával a szigetére), elhagyta a gyerekeit, beköltözött a palotába, amelyet – mint a legtöbbben – addig ki sem állhatott, míg Shiobian bejelentette, hogy király lesz (ő lesz az uralkodó), mégpedig egy jövőbeli nagy birodalom vezetője. Mindezekon felül pedig a két vér szerinti fia, Kyd és Vörös Sjönn összefogás helyett viszálykodik egymással, háborúra készül és őt, Rioldát igyeksenek döntőbírának megtenni...

– [...] Egy földrengés, egy szököár megtörténhet ilyen kevés idő alatt, de ennyi halál összeveszés, ennyi családi dráma? Ennyi minden azóta sem történt, hogy én terhesen visszatértem a Nyugati szél szigetére, és királynőnek neveztem magam. – Riolda körbepillantott a feszült, rettegő és zavarodott arcokon. – Tizenkét nap, értitek? Az emberi szívek olyanok, mint a csillagok, csak nagyon lassan változnak. Én még ott hagytam el a szigetet, hogy azok a szerencsétlen, halálra ítélt norvégok dülöngéltek a kikötőben.²² Hát mi történt ezután? Ti valamit nem mondtatok el nekem. (Ö,199–200)

---

²¹ Az idős Sjöné: *nem*, ugyanis ő nem volt vérrokona a Nyugati szél szigete szellemeinek... Legalábbis így indokolja a Bamburgba anyja megmentésére érkező Kyd, hogyan értesült apja haláláról, miközben annak holtteste helyett csak egy kard úszott előző nap reggel az otthoni kikötőben... (Vö. Ö,145!)

²² A norvég (viking) kalózok az 5. fejezetben érkeztek a szigetekre azzal a hírrel, hogy megfordultak az Idő szigetén. Az ő hajójukat használva tudta elhagyni a saját szigetét Riolda expedíciója – szintén az Idő szigetét megcélozva. (Az Idő szigetén található kútból ivók megfiatalodnak, azonban gondok, gyötrődés hatására rohamosan kezdenek öregedni, míg végül hamarosan el is pusztulnak.)

És valóban. Minden azzal kezdődött, kezdődhetett valójában, hogy az utolsó norvég – talán – megátkozta a szigetet. Egy hosszú éjszakán át haldoklott; vizet kért volna, de nem kapott, mert senki sem mert a közelébe menni. Erre az egész hosszú, rettenetes éjszakán keresztül eszeveszetten őrjöngött, hallatlan patáliát csapva. A szél pedig a sziklák között, a kikötőben légiónyi mennyiségűre sokszorozta fel a hangokat. S mintha máris megvalósult volna a norvég átká, miszerint a szigetlakók, ezek az egytől egyig gonosz nyomorékok, vérfertőző korcsok, nem érdemlik meg a napfényt: úgy tűnt fel, az az éjszaka tényleg nem akar véget érni... „A szorgok elfelejtettek beszélni, a gyerekek vért hánytak, belázasodtak, a terhes nők elvesztették magzatukat.” (95) Aludni senki sem mert, és aki még képes volt artikulálni, az borzasztó, meghökkentő, végtelenül gonosz dolgokat vágott a társai fejéhez. Botrányok sora történt a szigetlakók között, halálos ellenségeskedés alakult ki több ember között, egyszóval a rettentő előjelekre, előzményekre rettenetes következmények jöttek. A norvég halálát óriási, vigasztalan eső követte, amely mint afféle „acélfésű” rég eltemetett csontokat kotort elő a barlangokból, és fokozatosan megközelíthetetlen mocsárrá változtatta a sziget egyes területeit. A csecsemőkből az élet lehetőségét ez a szörnyű, gyilkos eső verte ki a surrogásával! Merthogy veszélyeztetettek a kicsinyek, a népesség utánpótlása, és hullanak is – amire valamilyen magyarázat mindenképp szükségeltetik. Amúgy magának az esőnek is a norvég lett volna az oka: imáinak rettenetes ereje volt; vizet áhított, meg is jött aztán a víz, eső, szörnyű eső formájában – éppen csak a norvég azt már nem érthette meg... És a soha nem látott felhőszakadást minden családban iszonyú balesetek kísérték.

Riolda arról is értesül a hajóúton, hogy közvetlen családtagjai között is felléptek a furcsaságok. Ezen a nevezetes (ominózus) éjjelen szaladgált a kunyhók között Fiona meztelenül, azt sikoltozva, hogy Bandemag unokája, királyi sarj, szent, egyben ő a legszebb a világon, és azé lesz a sziget feletti uralom, aki őt feleségül veszi... Ez a szál összeér Shiobian törekvésének vonalával: Kyd barátai a hajóúton minden szörnyűség közül az ő pálfordulását, önállósulását²³ mondják a legfurcsábbnak, és hát momentán az övé Fiona szerelme. Ami azt illeti, Shiobian módszeres (volt): ő már Rioldáék elutazásának másnapján jóformán minden kunyhót felkeresett (azaz szinte egyenként kapcsolatba lépett a „nép” tagjaival), szónokias beszédeket tartott, külföldi szövetségeket sürgetett, egyre csak beszélt. Szavai a gyerekek jajgatásába veszttek, igaz, ők nem shiobian örült terveitől ijedtek meg, hanem attól, hogy a jó ideje a szigeten időző, „fiatal táncosnőkhöz hasonló, ezüstös színű vándormadarak eltűntek”.²⁴ (96)

²³ A tényt tehát, hogy Riolda és az öreg Sjon királyságát elárulva önálló uralom megalapítására tör Shiobian. Valójában ez a fejlemény nem előzmény nélküli: a 3. regény elejére 27 éves, haszontalan, semmi iránt igazán nem érdeklődő, látszólag céltalan fatalemberré, nagyevő hústoronnyá növekszik a 2. regény végén 12 évesen a Nyugati szél szigetére került, Velenében felszedett, valójában varég származású egykori kisfiú. És Shiobian már a 3. regény 3. fejezetében olyasmiről elmélkedik, hogy az öreg Sjon félig már halott, lelkiileg nagybeteg, óriási tehertétel a sziget számára, s Rioldának egy fiatalabb férfira kellene támaszkodnia... (Vö. Ö,25!)

²⁴ Az „ezüstös-kék színű vándormadarak” a 3. fejezet végén, az „első tavaszi széllel” feltűnve érkeztek a szigetre, a gyerekek üdvívalgásától kísérve. Érkezésük, titokzatos, távoli finom

---

De ha mindez nem lett volna elég, Vörös Sjön, Riolda idősebbik fia, legnagyobb gyermeke azt tervezte – illetve ez már az iszonyatos jelen idő –, hogy a szorgokból szervez hadsereget, elkergeti Shiobiant, összetöri, darabokra szaggatja, Fionát, a hűgát pedig a tengerbe öli...

– [...] Ó, anya! Szegény Vörös Sjön csak a harmadik nap vette észre, hogy a szövetségesei, a szorgok mindenre makogással felelnek. És egy hét sem kellett, hogy elfelejtsék a nevüket, ledobják a ruháikat, és mindenhova négykézláb menjenek. Ma már úgy futkosnak fel-alá a sziklák között, mint a megvadult birkák! / – Borzalom, borzalom! – sópáinkodtak mindannyian. / – Nincs okunk borzongani, mi mind szorgok vagyunk – próbálta őket Riolda csillapíttatni. – Én is az vagyok, te is, ahogy mindannyian! Ma már csak három szorg család él, akik nem keveredtek a szászokkal és az írekkel. / [...] – De ez a három tiszta vérű család magához akarja csábítani a gyerekeinket. Valamivel ráveszik a kicsiket, hogy járjanak négykézláb, dobják el a ruháikat, és beszéd helyett csak vakkantgassanak. Shiobian szerint a szorg vér betegség, és el kell kergetni mindenkit, akiket a szorgok megfertőztek. / – A szorgok állatok – sóhajtott Riolda. – Hogy én ezt hányszor hallottam gyerekkoromban! / Elítélően rázta a fejét, de Kyd jól látta, hogy a fölénye odalett: rózsaszín pupillás kék szeme megszürkült, a vonásai élesebbek lettek, mintha a szemük láttára öregedett volna tíz vagy húsz évet. De ez az esendőség szeretetre méltóbbá is tette. / – Anya, anya – sóhajtott Kyd. – Ne hagyd el magad! Inkább adj tanácsot, mit csináljunk, ha hazaérünk? (Ö,205–206)

A fenti idézet sűrítetten tartalmazza a főszereplőt (és társaságát) a regény vége felé aggasztó valamennyi gondot. – Testvérháború, mégpedig többszörös testvérháború fenyegetése (nemcsak Shiobian részéről áll fenn a fenyegetés, hanem a két vér szerinti fivér is összeveszni készül egymással, az előző fejezetben Kyd maga és a Vörös Sjön közötti döntésre hívta fel Rioldát!); a rasszizmus felbukkanása és bizonyos társadalmi csoportot hátrányosan sújtó intézkedések megindulása a törvényes uralkodó távollétében hatalomra jutott új éra részéről (amely Rioldát magát ugyan bizonyára nem fenyegeti közvetlenül, mégis, már az óhatatlan személyes érintettsége miatt is tarthatatlan);²⁵ a szorgok figyelemre méltóan rohamos és igen mélyre történő kulturális-civilizációs visszaesése, miközben a sziget „úrnője” az 1. regény végén megkezdte a gyermekeik felemelését a beszédre tanításukkal, a 2. regény elején rabszolga sorból való kiszabadításukról értesül az olvasó s az emberibb életre nevelés kísérlete még a 3. regény elején is folyik, habár vannak megengedések, visszaesések; végül személy szerint, a rengeteg probléma hallatán az Idő szigetén könnyelműen elfogyasztott varázsvíz távlatos rossz hatása:

---

lényük legalább jelképesen stimulálja Rioldáékat az utazásra, és az életunt, enervált Shiobiant is felvillanyozza.

²⁵ A megbélyegző új „törvényesség” már a bestialitás határát is átlépni készül: „– Azt tudtad, hogy Shiobian karámokat akar a szorgoknak építeni? És szerinte nem lenne bűn, ha az elhullott birkák helyett megennék a gyerekeiket. / Riolda egyre csak az ujjait nézegette. Vizsgálta a körmét, az ujjperceit, aztán a pókhálóhoz hasonló, furcsa ábrát a tenyerén, mintha az egyetlen éjszaka megváltozhatott volna.” (Ö,201)

---

a korábbi hirtelen megfiatalodást követően most a hirtelen megöregedés, a halál távlata.²⁶

Nem követhetjük részletesen a regény még hátralévő, mind a 7 fejezetének történéseit, de feltétlenül ki kell emelnünk értelmezésünkben is azt az emlékezetes képet, amelynek látványával találkozva a szigetre hazaérkező és a palotába belépő Riolda lényegében Shiobian hadüzenetével találja magát szemközt: lánya, Fiona az ő hitvesi ágyában alszik, nevelt fia tehát a távolléte alatt „elfoglalta a szobáját, az ágyát, az életét... a lányát”. (99) Nos, a királynő bölcsességét dicséri, hogy lényegében nem fogadja el ezt a hadüzenetet, hanem alapjában, döntően és ameddig csak lehet, békés eszközökkel teremt rendet, azaz győz, hajtja újra kizárólagos uralma alá birodalmát, a szigetet (amennyiben ennek a szónak, fogalomnak ilyen kis létszámú közösség esetén van igazi értelme, és nem inkább „csak” amolyan familiáris irányításról van szó), szabadul meg a „hatalmára” nézve káros és – a két dolog ebben az esetben tényleg azonos! – a sziget létét veszélyeztető elemektől. Ezek: Shiobian és egy másik, ugyancsak a 2. regényből visszatérő figura: Benjamin, más néven Guido Romerini, a hajdani velencei ereklékenykereskedő, régi gazdája (gazdájuk, Shiobiannal), vagyis, itteni funkciójában, „Örményország püspökhelyettese”. Riolda a könyvtárban talál rájuk és a hozzájuk tapadó ismerős, régi gondolatra, I. Bandemag birodalmi vágyainak felújítására, itt, ezen a kopár területen, a Nyugati szél szigetén. Erről társalognak, amikor belép hozzájuk, erről vitatkoznak vele is tovább, ő azonban nem túlságosan fogékony ezekre a nagyszabású fantazmagóriákra. Shiobiannal közli, hogy Fionát Normandiába fogja küldeni. Benjaminsal pedig – aki immár környedt öregember – azt, hogy *nekik*, ott semmi dolguk nincs Benjamin nagyralátó terveivel, nem akarnak vállalkozni, még kevésbé birodalmat építeni... Holott már a magát saját elmondása szerint a „közügyekbe belevető” (102), a szigetet az „évszázados elmaradottságból” (103) kiragadni szándékozó „Észak hercege”, a Nyugati szél szigetének „fejedelme” (102)... Hogy a könyvtárszobában rendkívül ambiciózus terveket szövögető férfiak elképzelése minden realitásérzéken keresztüllépő fantasztaság, vagy Riolda irányította eddig túlságosan fantáziátlan földhözragadtsággal a szigetet? Méltán felvetődő kérdés. Hiszen az is lehet, hogy a királynő negáló, visszavonó gesztusa által kiváltott reakció legalábbis bizonyos szempontból „jogos kritikát” fogalmaz meg tevékenységével – nem utolsósorban minapi, kevésbé sikeres expedíciójával – kapcsolatban. Személyének és működésének mindenestre érdekes, pikáns portréja alkotódik meg a következő passzusban:

Benjamin szinte tekergőzött felháborodásában, de mégis Shiobian volt az, aki előbb odaugrott, és jól megrázta Rioldát. / – Azt hiszed, hogy még évszázadokig itt terelgetjük a birkákat, te pedig csendesen szerelmes verseket olvasgatsz a könyvtárban?

---

²⁶ Noha éppenséggel racionális magyarázat is figyelembe vehető lehetne a törődöttség állapotára: „Miért a testünk az egyetlen, ahonnan a bajban bizonyosságot merítünk, töprengett Kyd [anyját a hajón elnézve]. Hisz az a sok bánat elfonnyaszt bennünket, és olyan gyorsan elorvadunk, megöregszünk.” (Ö,201) Ám Kyd nem sokkal később már kifejezetten sajnálattal kénytelen illetni „ezt a percek alatt összeroppanó, kiszáradt fára hasonlító, öregedő asszonyt”. (Ö,203)

Azt képzeled, hogy te döntöd el, mi lesz a Nyugati szél szigetével? Vajon az idő lustán és gyáván mindig visszatér önmagához? Vagy úgy gondolod, hogy megállíthatod? Hát azt képzeled, van ezen a rohadt szigeten még tekintélyed? Van jövőd? Elindultál tizenegyed magaddal, hagytad meghalni a fiatalokat, és visszatértél a férjed nélkül, egymagad. Netán azt reméled, hogy éljenezni fognak? (Ö,222)

A Riolda uralma elleni támadás, a sziget „korszerűtlenségére” vonatkozó legfőbb bírálat pedig a lakosok távolsága az egyik világhódító vallástól, a kereszténységtől, amely a frank birodalom ideológiája is. Az tagadhatatlan tény, hogy a parasztok és főleg a szorgok nem Jézus Krisztus, hanem „valami Bandemag” visszatérésére várnak. Shiobian az öreg Sjön halálával megüresedettnek tekinti a királyság trónját, és karrierista pragmatizmussal kész felvenni új uralkodóként akár a kereszténységet, akár az iszlámot... A kalandor Benjamin ellenben „mélysötét, de mégis örökfiatal szemével” (104) van hatással Rioldára amellelt, hogy a „szakértő irányítás” (104) fogalmának szajkózásával lényegében kísérti őt a beláthatatlan hatású és nem kevésbé sznob modernizáció erőltetésére. A férfiak és a királynő vitaoldala között engesztelhetetlen szócsata bontakozik ki, amelynek során mind Észak éghajlati mostohasága, mind pedig a „korcs” szorgok kegyetlen likvidálása szerepel a felvonultatott szempontok, tervek, perspektívák között. Riolda lényegében „kiutasítja” az országából Benjaminget. Ami nyilván nem valamiféle „diplomáciai” komplikáltsággal értendő, ám valójában van benne ilyen elem is, még hogyha a személyek közötti közvetlenség, az egész államiság és szigetbeli kultúrkezdetlegesség miatt az egésznek a gyakorlatban mindössze magánemberi, familiáris jellege van. És jelképes, hogy a birodalmi tervek zálogaként felfogható térképet zsebre téve faképnél hagyja a két férfit a könyvtárban. Úgy tűnik fel, nőként veszélyeztethetik a hatalomra (és kifejezetten: hatalmára) törő Shiobianék, de valamiképpen meg tudja őrizni a fölényét, gyakorlati kezdeményezőkézségét, „uralkodói” cselekvőképességét.

A cselekvés szükségességének tudata azonban mind határozottabban találkozik a tehetetlenség tapasztalatával, a kilátástalanság érzetével. A 25. fejezetnek már a címe szörnyen beszédes: *Mi lesz a többivel?* Tudniillik a „királynő” a „lakosság” egy kis csoportját, köztük lányát és unokáit „megmenti”, azaz elküldi, „evakuálja” a Nyugati szél szigetérről... Csakhogy ezzel maga az alapprobléma, a „birodalom” földjének terméketlensége, lényegileg való tartáhatatlansága élelmezési szempontból, valamint az állandósuló „belpolitikai” válság (amely jelentős spirituális gondokkal is összekötődni, mi több egyenesen azokból eredni látszik) még messze nem megoldott. – Most, utólag válik megvilágító erejűvé Riolda számára a nemrég megismert és beállítottasága szempontjából megfigyelt politikus „nőtársnak”, Normandia új úrnőjének példája: a toronyba zárkózó, toronyba szorult, testileg lényegében tehetetlen (fogyatékos) Rigoberta is, úgylehet, „gyengének és esendőnek hiszi magát, mikor bátran felveszi a harcot a szelekkel, hogy megóvja a saját birodalmát”. (106) Igen ám, csakhogy egy (/a?) rettentő „Mindenható” áll ott a másik mögött állig felfegyverkezve (itt intézőjére éppúgy gondolhatunk, mint ahogyan a frank Nagy Károlyra is, akinek a birodalmához országával együtt tartozik Rigoberta). Míg ellenben Riolda mögött nem áll a császár, és Jézus Krisztus sem a szentjeivel, hanem csak egy lázadó nevelt fiú, három értetlen és önző saját gyerek,

---

no, meg az éhség a maga kiismerhetetlenségével. A „királynő” reflexiójában sokadszor hangsúlyozódik, hogy a sziget nem tud eltartani 150-200 embernél többet, amely tény a társadalmi fejlődésnek többszörösen gátat szab, amennyiben nem csak mennyiségileg, de jellegét, minőségét tekintve is. S felmerül valamiféle rejtélyes betegség kihívása is, jóllehet ez talán csak a lakosok mentális gátoltsága a „hely szellemének” való kitettségükben: a mostoha időjárású Észak tehetetlensége itt olvad össze vagy tűnik át a mitikus(nak tekintett) spiritualitás rémeitől történő fenyegetettség félelmeibe; a ködben óhatatlanul ólálkodó torz alakokat lehet sejteni... Históriailag – illetve a perspektívát baljósan meghatározva – konkrétan: „A bajokhoz jönnek még a múlt rémei, a háborúk, és az emberevések emléke... és mintha ez nem lenne elég, a föld egyik legvisszataszítóbb szélhámosa, aki ezt a szerencsétlen földdarabot szemelte ki... Istenem, mire is?” (107)

Az eszmélkedés, a kétségbeesésig jutó tehetetlenségérzet, valamint a mesei történetvezetéssel időnként érintkezésbe lépő cselekménymondás ezen a helyen kezdi előszuggerálni az ún. „tengeri ember” alakját, akinek természetfeletti-mágikus segítségére szüksége lesz Rioldának leánya, unokái és még néhány szerencsétlen szorg kimenekítéséhez a szigetről. Az 1. regény lapjairól, elejéről és végéről lehet ismerős az olvasónak ez a Norric néven is szereplő, hol „fekete ruhás, koszos” (E,62), hol csak „fekete képű hajós” (E,252), aki leginkább kortalan, meghalni képtelen kísértet, és fő funkciója – a jelek szerint –, hogy fiatalokat segítsen át mágikusan lezárt(nak tűnő), megközelíthetetlen, vagy a másik irányban, elhagyhatatlan helyekről és helyekre... A kisgyermek majd érett kamasz, már várandós fiatalasszony Riolda Normandiába való tényleges eljutását, majd visszatérését a Nyugati szél szigetére egyaránt segítette „Norric”, s most is aktíválható az alakja, segítése – ezúttal Fionaék érdekében. Amire, mármint e fiatalok elutazására a 25. fejezet végén majd sor is kerül. Addig azonban Rioldának szembesülnie kell egyik fia, a Vörös Sjön súlyos betegségével, tulajdonképpen haldoklásával. Míg hatalmas termetű fia tehetetlenül fekszik a kunyhójában (az is jelzésértékű, hogy nem szereti a palotát!), mellette anyja megpróbál általánosabb okot észrevenni az őt lábáról ledöntő kórságra, amely nem utolsósorban az irreális valóságérzékben, téves helyzetértékelésben csapódik le:

Talán [...] valami alattomos, az emlékeket is elpusztító járvány ez [...]. Egy, még a lepránál is pusztítóbb, az időt összezavaró kórság, mely lassabban végez a Nyugati szél szigetének lakóival, mint az idetévedt, pár nap alatt elrohadó norvégokkal. De talán nem is annyira ismeretlen [...]. Gyerekkorában ő már látott nyitott szemmel alvó férfiakat, akik a múlt, jelen és a jövő között botorkáltak, de nem voltak otthon egyikben sem. / [...] / Ám a többi alattvaló, Vörös Sjön szomszédai még egy cseppet sem tűntek betegnek: ott lopakodtak a háta mögött, és morcosan gyanakodva figyelték minden mozdulatát. Mintha betolakodó lennék, vagy gyanús, rossz idegen, gondolta. Pedig megpróbált részvétet nyilvánítani a Northumbriában elesett gyerekek szüleinek [...], és belefogott, hogy elmesélje, a fiúk micsoda mészárlás áldozataul estek, de az anyák elfordították a fejüket. / [...] / De az anyák némelyikében nemcsak sötét neheztelés bujkált, hanem valami furcsa értetlenség, Mintha nem egészen értenék, hogy Riolda kiknek-miknek a gyerekeiről beszél. (Ö,230-231)

Holott már kizárólag az idézet szövegösszefüggéséből nyilvánvaló: ezeknek az anyáknak a fiairól van szó! Csakhogy már megindult a „társadalomban” az elállatiasodás (történelmileg: visszaállatiasodás) folyamata, aminek egyik szellemi jele a nyelv, a gondolkodás, az értelem elvesztése. Külsődleges, testi jele pedig a térdig-derékig sárban dagonyázó gyerekek látványa; ezek közül nem egy tetvesen, éhesen kóborol. Az eltaszítás oka: ha a gyerekek emberi nyelven szóltak szorg származású, ruháját állatiasan eldobó s immár meztelenül, négykézláb közlekedő anyjukhoz, az bizony elzavarta őket. „Már nem családok, nem *padremadrék* éltek a Nyugati szél szigetén, hanem sértődött és dühös emberfalkák.” (108) Akár csak a birkák, mely haszonállatok azonban éppen hogy kipusztultak, garantálva, hogy ne legyen a szigetlakók számára tej, hús, gyapjú. Természetesen méhek sincsenek – a szervezetben élő, mézet termelő jóságok jelenléte olyan kulturáltsági fok jelképe lenne, amelyről már végképp lecsúszott ez a mostoha időjárásnak kitett, lényegében terméketlen és nem is túlságosan ambiciózusan karbantartott, megművelt földdarab.

S míg Riolda egyik fia, Vörös Sjön lelkileg is, lidércesen definiálható betegségben haldoklik, addig másik fia, az indulatos Kyd egészen olyanformán dühöng, hogy az már közvetlenül emlékeztet a regény elején a szigetre érkezett norvég kalózcapat utoljára elpusztult tagjának tengerparti örjöngésére. (Ezt ugyan Riolda nem látta, de éppen Kyd és társai mesélték neki, amikor legutóbb Normandiából hazafelé tartottak hajón.) Lehetséges tehát, hogy a 3. regény elején hozzájuk érkezett norvégek hurcoltak be valamilyen, spirituálisan is értelmezhető-érvényesülő nyavalyát a szigetre, amit aztán a lakosok is elkaptak, csak náluk valamennyire más a betegség lefolyása? Vagy a viking kalózekat is a Nyugati szél szigete betegítette meg valójában, amikor odaérkeztek? A térképen alig(ha) megtalálható földjük, ez a senki szigete az időnek, a történelemnek valamiféle „Bermuda háromszög”-szerű elnyelő-, illetve hotpontja, amely minden ottani vagy vele kapcsolatba kerülő ember életét megzavarja, összetöri? – Kérdések, amelyek a történések bizonyos pontjai alapján felvethetőek, de sem az egyes, akár legreflektáltabb gondolkodású szereplők fejében nem vetődnek fel igazán, hanem pedig a cselekmény átfogó olvasata alapján nem lehet megkísérelni a választ.

A regényből még hátralévő 4 fejezet folyamán már csak néhány történés esik, azok azonban mind igen hangsúlyosak. Riolda legelőször is újra meghallgatja Benjamin fantazmagórikus, világbirodalom létrehozásával kapcsolatos agitációját. (Összekötve a szélhámos kalandor saját életútját illető elszórt utalásaival, ködösítéseivel, hazugságaival, elhallgatásaival.) Az egykor Guido Romerini velencei úr nevét is használó csalo saját elmondása szerint „szívesen munkálkodna egy nagy közös zsidó-keresztény-muzulmán zsinaton, ahol minden vitás kérdést közös megegyezéssel elintézhethetnének”. (112) Ennél, a „Legigazabb Jeruzsálemi Zsinat” eszméjénél csak egy új, északi Velence létrehozása foglalkoztatja, természetesen a Nyugati szél szigetén, minthogy az a brit sziget, Skandinávia és Normandia közötti hajóutak metszéspontjában fekszik. A kérdésre, hogy vajon a hispániai emír megbízásából érkezett-e, nem ad választ; az igazság a bizánci igazságszolgáltatás elől menekülő csavargó egzisztencialitáshoz áll közelebb, ám azzal a – nem éppen csekély – rejtéllyel, hogy nem derül ki pontosan, kinek a hajója tette partra szigetükön az egykori szolgáit,

---

Rioldát és Shiobiant kereső nincstelen kalandort? Aki legújabban azt hirdeti, hogy hamarosan egyetlen nemzet lesz a világon, egyetlen Isten, mindössze egyetlen birodalom. Egy mindenki számára vonzó, egyetemes árucikként pedig a kalmárszellemű ember a közeli csodaszigetet ifjúság-kútjának vizét szemelné ki, azt nevezi meg. Riolda, aki járt az Idő szigetén és ivott a kútja vizéből – a 7. fejezetben induló expedíciója oda irányult –, erre kifejti, mennyire, szinte eszeveszetten sokba került neki a varázsvízből történt kortyolás, vagyis a testi megfiatalodás...²⁷ A szájalmasan roskatag Benjamin azonban ijesztően képes őt a maga jóképűségében felvillanyozni egy úgynevezett „Nyugati Szél Birodalmának” említésével. Önmagát kritikusan szemlélve Riolda stratégiát változtat az izgága, bajkeverő Benjamin megfelelő kezelését illetően. Hazaérkezésekor 3 nap haladékot adott neki, hogy ennyi idő alatt távoznia kell a szigetről. Most úgy látja, akkor csinál kevesebb bajt a világban az elaggott ereklýekereskedő, ha a szigeten marad és elüldögél ővele.

Elérkezik az a pillanat is, amikor még egészséges, ám rendszerint eléggé tanácstalan és dühöngő fiát, Kydet az egyetlen hajójukkal élelemszerző útra küldi. A szigeten az idősebb Sjön odaköltözése, azaz Riolda „királynőként” való visszatérése óta nagy hagyománya van a halászatnak. Mivel azonban nem teljesen urai a szélnek és az áramlatoknak, az ilyen expedíció nagyon és sokféleképpen bizonytalan kimenetelű. Pusztulás is lehet a vége, de például a visszatérés képessége és reménye nélküli elszakadás, eltávolodás is, – akár életre szólóan. „Ha valamiért nem sikerülne visszajönnötök, ne fájjon a szíved.” (117) Így biztatja a fiát Riolda, és ez az első pillanatban furcsának tűnő érzelmi útravaló nagyon is indokolt: a szigeten nincs elegendő élelem, már csak ezért is ritkítani kell az ott tartózkodók sorait, akik elmennek (Kyddel nagyobb gyerekek és egészségesebb férfiak), máshol több túlélési eséllyel rendelkeznek, mint a szigetükön, ha pedig mégis sikerülne visszatérniük élelemmel megrakodva, akkor az az otthon maradtoknak szintén igazi segítséget jelent, és különböző csoportjai révén igazi közösséggé egyesíti fel magát az amúgy meglehetősen zilált lakosság.

A Kydék indulását megelőző éjszaka vihar tombol, és „rettenetes, halálos kód” (118) borítja be a Nyugati szél szigetét. A borzalmas éjjel megviseli Rioldát, Benjamin pedig szörnyen panaszodik reggelre kelve, és a jelek szerint féloldali szélütés érte. A „királynő” a könyvtárban új kódexet talál a következő címmel: *Hogyan szerezte a nevét a sziget, és hogy vesztette el?* Ez önmagában is baljós jel (és a cselekmény kimenetelét előlegző negatív participáció),²⁸

²⁷ „– Nincs asszony, aki nálam többet fizetett a fekete fűtőkért. A férjem meghalt, az egyik flam megőrült, a másik haldoklik, és ki tudja, hogy a lányomat látom-e többé. A csodavíz csak egy alattomosan öló mérég, minden emberi lényt másként zavar össze, és én még nem értem a rám váró szenvedések végére. Ugyan mi jó származhat az idő összezavarásából?” (Ö,239)

²⁸ A sok idegen szóval, senki által nem alkalmazott kifejezéssel megtűzdelt, a „királynő” belső, szemléleti értékelése szerint „nagyképű, érthetetlen” alkotásnak minősíthető szöveg a lehető legkorábbról indítja a „birodalom” historiográfiáját... „micsoda ostoba történet! Riolda bosszankodva felnevetett. Vulkánok, kráterek, földcsuszamlások – mintha élne földi halandó, aki beleláthatna a szárazföld vagy a tenger gondolataiba! Vagy tudhatná, ki volt

---

amint az is, hogy az ablakból úgy látja: alattvalói furcsán dülöngélnék fel alá. Mikor azonban felkel a székéről, azt tapasztalja, hogy nem érzi a lábfejét – ő sem, hiszen az „alattvalói” körében is hasonló állapot gyanítható. És ezek a levegőben mintegy úszó alakok most egyszerre – ahogyan az ablakból figyeli őket – megindulnak Vörös Sjön kunyhója felé, aminek csak egy oka lehet. „az örökké egymás közelében élő emberek megérzik egymás halálát” (119), hangzik a mágikus-misztikusként is tekinthető szereplői magyarázat, ám a lakosok közül mindig tartózkodik valaki a kunyhónál, így abszolút racionális, „társadalmi” magyarázat is adható arra, vajon miért lesz egyszerre nyilvánvaló mindenki előtt: az ifjabbik Sjön időközben valóban távozott az életből. Riolda is „odaúszik” tehát a szóban forgó kunyhóba, és illendően elbúcsúzik fiától, aki a családi hasonlóság révén a már szintén elhalt férjére emlékezteti. „Vörös Sjön gyönyörű volt – olyan nyugodt, fiatal és erős, mint Sjön, az ő szerelme, akivel együtt bandukoltak Normandiában, és várták, egyre csak várták a hajót, amely majd hazaviszi őket Riolda szigetére... Ahol aztán majd időtlen időig boldogan élnek...” (120) Pontosan ez, az időtlen időig, vagy csak a bármédig való tovább élés vált immár lehetetlenné a Nyugati szél szigetén. Az utolsó fejezetben ez bizonyosodik be – többszörösen: úgy egyénileg, mint ahogy közösségileg is.

A szám szerint 29. fejezet elején szörnyű tette kényszerül Riolda: kénytelen megölni a félig-meddig trónbitorlóként, sunyi ellenkirályként vele szemben fellépő Shiobiant, még a 2. regény végén Velencéből magával hozott nevelt fiát. Shiobiannal azóta nem találkozott az olvasó, hogy a 25. (*Mi lesz a többivel?* című) fejezet végén a „tengeri ember” hajójára lépő, lényegében anyja által száműzött Fiona elköszönt tőle, szeretőjétől. De igazából azóta háttérbe húzódó, az elbeszélés által „altatott” figura lett ez a nagyevő és nagyravágyó, alapjában sunyi és kétszínű figura, amióta a 23. (*Csak szabaddon* című) fejezetben hazatérő Riolda leleplezte hatalmi összeesküvését, ő pedig gúnyosan, hálátlanul és durva kíméletlenséggel összevitatkozott nevelőanyjával a sziget „politikai” jövőjét illetően a 24. (*Szakértő irányítás mellett* című) fejezetben. Most azonban annál hangosabban, és még a korábbiaknál is durvábban támad a palota könyvtárába visszatérő Rioldára. Alkalmasint nemrég jutott el tudatáig a tény, hogy a másik Kyd expedíciójának összeállításával el irányította a szigetről az utolsó, egyetlen hajót, és neki, mint önmagát „királyként” aposztrofáló tényezőnek ezzel minimálisra csökkentek a cselekvési lehetőségei: „birodalmát” még elhagyni sem képes, nemhogy szövetségeseket keresni... Efelett érzett haragjában tettelegességgel, sőt, elpusztítással, mi több, megevással fenyegeti meg nevelőanyját, akit már mint szorgot illet ezekkel a kilátásba helyezett borzalmas büntetésekkel. És itt lép túl a kritikus határon: a valóban szorg származású, s fájdalmában, elgyengültségében most még négykézlábra

---

az első ember, aki a sziget földjére lépett.” Figyelemre méltó, milyen lóugrással közlekedő asszociáció vezet át a földtörténetől az aktuális társadalmi bajokhoz: „De nem zsörtölődött tovább, hanem csalódottan kibámult az ablakon. Hogy érthetnénk jól egy vulkánt, ha még egy összeomlóban lévő közösség is ennyire rejtélyes? Senki sem érti, miért dülöngélnék az alattvalói fel-alá?” (Ö,246) Az irreálissá, szellemyszerűvé válás az általános éhezés lebegése csak tulajdonképpen, sugallja aztán az elbeszélés.

is ereszkedő Riolda egyszerre magához tér, felegyenesedik és felháborodottan megrázza a közben már emberevésről fantáziáló mostohafiát. „– Ez lesz a sor-sotok! – kiabált Shiobian. – Mert van Isten! Azért teremtett szorgokat, hogy ne haljak éhen!” Riolda erre lelöki a lépcsőn a nagydarab, puha testű „ínyencet” (akinek koponyája tizenhétszer koppan a könyvtár bejáratához vezető éppen 17 lépcsőfokon), és aztán nem siet a segítségére...

Ezt követően maga Riolda is már csak rövid ideig él. Az elbeszélés lényegében feladja a hátralévő létezésével, tevékenykedésével, eszmélkedésével kapcsolatos temporális indexek nagyobb léptékű adagolását, ám (?) talán még ugyanezen a napon elviszi a „királynőt” az „éhség üres káprázata” (120) vagy, prózaiban: az azzal összefüggő erőtlenség, alultápláltság.²⁹ A Nyugati szelek szigetén ekkor még él a vén kalandor, Benjamin, aki szélütötten és kétségbe esve kering a palota folyosóin; a szigetlakók rendületlenül zárandokolnak a Vörös Sjön ravatalához, aki gyermekkori pajtásuk volt; s odakint, az utakon mindössze 7-8 kisgyerek bókászik. Igaz ugyan, hogy eltaszítottan, vagyis a „padremadre” típusú család védelmét, gondozását nélkülözően, de ekkora mennyiség „már nem is olyan rettenetes”, [e]nnyi kicsit talán majd befogadnak a szorgok, ők aztán tudják, hogy kell a telet túlélni, halálos álomba merülve, egy falat kenyér nélkül egymás szagával jóllakni”. (122)

Ahogyan a trilógia 2. regényének keretrésze jelentős „könyvészeti” passzusokat tartalmaz (közelebbről és nevezetesen az 1. fejezetben), amelyekkel visszamenőlegesen bővíti, elősegíti az 1. regény és a saját további cselekményének értelmezését, úgy a 3. regényből sem hiányoznak az ilyen jellegű futamok; úgy a kerettörténethez, mint a vándorlásos kalandokhoz illeszkedően, ez utóbbiakat történetként feldolgozva, kéziratokban, kódexekben elővételezve. (Az *Összetört időnek* mind a nyitó-, mind pedig a zárókeretében találhatók ilyen fejtegetések, feldolgozásunkban előbb most a zárlat idevonatkozó elemei közül merítünk értelmezőileg.)

Komolynak indul, tragikomikus, fájdalmasan humoros végkicsengésűvé válik a Kyd-féle élelemszerző expedíció kapcsán Rioldának a fiával a könyvek-ről s a bennük foglalt tudástartalmakról folytatott beszélgetése, vitája. Riolda azt hozza elő, hogy a bandemagok ugyan nem hagytak rájuk kincseket, ám itt van a könyvtáruk. A szigeten való élelemtermelés újraindításához szükséges birkákért vagy facsemetékért a fiatalember nyugodtan adhat cserébe kódexeket is. Kyd kételyeinek ad hangot, érdektelennek minősítve a könyvtári egységek tartalmát egy immár pásztorivá egyszerűsödött világban; prognózisa szerint a „halott férfiak gondolataival való vígasztalódás” (117) nem tevékenységi alternatíva, a „betűk felett görnyedésről”, azaz az olvasásról már néhány éven belül leszoknak az emberek. Riolda azonban mégiscsak rátukmál a fiára három bőrbe kötött kódexet.

²⁹ Egy, gyaníthatóan az ő eredetének titkát is megmagyarázó kézirat végére (melynek azonban előzőleg nem lapozott a megfelelő helyére!) ezt jegyzi fel Riolda saját kezűleg: „*Ma reggel meghalt a legkedvesebb fiam. És ma végeztem a fogadott gyermekemmel. Úgyhogy nincs más hátra, elbúcsúzom ettől a világtól.*” (Ö,160)

– Nézd csak, fiam! Lehet, hogy manapság nem olvasnak az emberek, de képeket talán még szívesen nézegetnek. Látod ezt a sok csodás rajzot? Így repültek a mór tudósok, a mesebeli Alexandriában meg ilyen csodás embergépeket terveznek! Ez meg itt a Tökéletes város, Alméria! És ehhez mit szólsz, fiam? Nézd csak meg jobban ezeket a tengerben lebegő házakat, ez Velence, a világ egyik csudája! És látod ezt a királynőt? Ő itt Aldora, aki meztelenül lovagol egy elefánton, és fityiszt mutat a katonáknak, Meglehet, az ő fia volt, aki ránk szabadította a vikingeket Northumbriában. / Kyd megvetően hümmögött, és eltolta az utolsó kódexet. Egy perccig sem hitte el, hogy az egyetlen dolog, ami igazán számít, a saját élete ezektől a penészes lapoktól függene. / – És nézd csak! – lelkenedezett tovább Riolda. – Ez itt egy beszámoló egy híres kalmárról, aki bejárta az Industól a Dunáig a Kelet összes királyságát! Az emberek esténként szeretnek szórakozni, én nem hiszem, hogy ne adnának ezekért a szép képekért egy növendék birkanyáját. / Kyd elnézően mosolygott és töltött még a teából. / – Én úgy látom, anya, az aranyat, az ezüstöt, meg a kardokat jobban szeretik. / Nincs az az agyálágyult, aki ilyen meséket ne tudna könnyen kitalálni. / Felállt, és a maga cammogós, magabiztos lépteivel elindult a kapuhoz. – Ne aggódj, holnap elindulunk, hozunk halat vagy legalább valamilyen segítséget. És ha egy mód van rá, túladdok ezeken az ócska könyveken. (Ö,249–250)

Fel kell figyelünk rá, hogy a regénytrilógia korábbi köteteiből részben már ismert, vagy legalább bizonyos ottani epizódokból kikövetkeztethető történetek részletei vagy helyszínei merülnek fel Riolda mostani „reklámjában”. S az önállósult narratívaként elsőként itt megfogalmazódó história (a Keleten mozgó kalmár mintha Benjamin lenne!) mellett némelyik ilyen sztorit mintha valamilyen variációban a 2. regény első, keret jellegű fejezetében is *olvasta* volna a „királynő”, hogy aztán a későbbi vándorlásai közben élőben is érintkezésbe kerüljön egyik-másikkal, részesévé váljon tehát, noha nem teljesen úgy, nem teljesen ott, ahol azok a korábbi olvasmányokban vagy akár a mostani összeállítások topográfiájában felmerülnek. S azt sem lehetséges elhatárolni, hogy a mostani „három vaskos kódexben” pontosan milyen feldolgozásban, arányosításban oszlik el, miként kerül kapcsolatba vagy csak esetlegesen egymás mellé a Riolda aktuális megfogalmazása által frissen csokorba gyűjtött 4-6 (!?) történet. De legalább ennyire figyelemre méltó, hogy már nem annyira szövegeket, mint történetek képi feldolgozásait tartalmazó kódexeket ad át a „királynő” a fiának. Az irodalmi-művészeti érdekesség modern értelmében vett ponyvájának középkori megfelelőiről szólva, azokat keresve (és kínálva) az írás(osság) immár nem tűnik fel kellő vonzerővel bíró médiumként, a képiség: a rajz, a grafika látszik szükségesnek a figyelem felkeltéséhez, azaz végső soron a kereskedelmi-egzisztenciális eredmény eléréséhez.

Strukturálisan, tehát a regényszöveg narratív szerkesztődése és az elbeszélés mesés-mitikus (mágikus?) szemléleti horizontja szempontjából még fontosabbak azok a könyvtári/olvasási élmények, amelyeknek Riolda az alanya és jelentős részben a szereplői tárgya is. A „királynő” a halála napjának reggelén (amely nap egyik fia, Vörös Sjön és nevelt fia, Shiobian halála napja is egyben) egy újonnan felfedezett kéziratot kezd el olvasni, és aztán jóformán a halála pillanatáig ezt a kéziratot tanulmányozza: a már említett *Hogyan sze-*

rezte a nevét a sziget, és hogy vesztette el? című kódexet. Mivel szülőföldjét emlékezetes módon ő nevezte el (az 1. regény végén hazaérkezve) a Nyugati szél szigetének, az első pillanattól gyanítható, hogy az ebben a műben foglalt história jelentős részben a saját történetével érintkezik. Egy ismeretlen, mindeképpen a *jövőből üzenő* krónikás az írás szerzője. A „királynő” alapjában elégedetlen vele, mert a munka rendkívül szabályos, igen apró betűi legalább annyira felbosszantják, mint stílusának tudálékossága, feltétlenül túlzottnak érződő számszaki részletezése, különösen az őstörténet földrajzi alakulatait és alakulásait illetően. Csakhogy eredendően kell bizalmat szavaznia a titokzatosan fel-feltűnő, ide-oda pakolódó könyveknek (N. herceg szerelmes verseinek agyonolvasott kézírata például mindig elől vannak, akárhová teszi őket!), mert úgy tartja – és erre a gondolatra a cselekmény mesei cselekményvezetéséből következően nem is jut éppen alaptalanul –, hogy „[a] könyvtár az a hely, ahol az ősei üzennek, és ahol a távollétében átforgatják a lapokat”. (119)³⁰ Ráadásul a frissen a könyvtárba került, reggel felfedezett kódexben hamar ráakad a sziget titokzatos régi építményeire, amelyekre az Írországból jött hódító, I. Bandemag építtette a maga palotáját. A munka alaprajzot is közöl, amelynek ábrája teljesen ráillik arra a kastélyra, amelynek könyvtárában éppen olvas. S a „királynőt” lenyűgözik az új felismerések, amelyeket tudata így összegez:

Ezek szerint nem Corcból vagy Ulsterből jött kőfaragók álmodták meg ezeket a falakat! I. Bandemag csak „rájuk talált”, mikor a sorsát megpecsételő, végzetes vihar a szigetre sodorta! Hány és hány későbbi betolakodó kóválygott itt elveszetten, miközben a falak hasadékaiból szellemeket, tündéreket vélt hallani? És talán nem félelemből falaztatott be annyi ajtót a lelkifurdalásába lassan beleőrülő I. Bandemag? / Meglehet, nem ő az egyetlen, aki egész életében úgy érezte, a falak rejtekében elevenen befalazott családok élik az életüket. A palotát nemcsak a két gonosz Bandemag, hanem Sjön sem szerette, ahogy utálta Vörös Sjön, Kyd, Fiona és az összes szigetlakó is. / És segint a számok! Ez a nyavalyás krónikás mindent megmért, lerajzolt, kivont, összeadott, mintha számok tartanák ezeket az elátkozott falakat, nem a hit, a szorgalom vagy az eleven akarát. A szerző addig-addig szorzott-osztott, számolgatott, míg kiderítette, hogy legalább száz eleven munkásnak kellett volna dolgoznia az építkezésen, miközben a sziget birkanyájak nélkül képtelen volt eltartani ötven-hatvan embernél többet. / A palota így hát örökös befejezetlenségre ítéltetett. / De a sok kivonásban, összeadásban, szorzásban, osztásban elveszett a lényeg. Vajon mi kényszerítette ezeket a kiváló építőmestereket, a szorgok őseit, hogy teljesen megalázkodjanak az íreknek? Volt-e saját nyelvük? Tudtak-e az ír támadás éjjelén beszélni, vagy ez a furcsa, kidőlt-bedőlt palota a girbegurba folyosóival az ő grammatikájuk, az ő szókincsük? (Ö,262–263)

³⁰ A palotában, ahol a könyvtár helyisége is található, a hiedelem szerint „már időtlen idők óta” (98) ott lakik legalább egy tündér, ő lehet akár Riolda édesanyja is, az egyik lehetséges eredetverzió szerint – ha nem egy másik tündér az, a tündérek lidércesen alaksokszorozó lények... Ezenfelül a gyerekek (csak a gyerekek, talán mivel hagyományosan ők állnak közelebb valamely spirituálisan nyitott létállapothoz az egyedfejlődésben) rendszeresen hallanak a palota befalazott ajtókkal teli folyosóin kísérteties, szellemek jelenlétére utaló hangokat...

A sziget története a legendák tükrében című fejezetben azután saját magával kapcsolatosan olvashat Riolda. A létezésére vagy az esetleges nemlétezésére vonatkozó általános történelmi szempontokat, bizonyítékokat, cáfolatokat, konkrétan pedig olyasmit, hogy nem csak a Nyugati szél szigetén élt valaha, hanem bejárta Indiát és Kínát, hajózott volna a Níluson, és állítólag kísérletet tett a hispániai emír uralmának megdöntésére. Mindezeket a történeteket a mesék birodalmába utasítja a krónikás, ám a történelmi forráskritika ilyen emblematisztikus művelése mégis inkább a „tudálékosság” érzetét kelti fel Rioldában. Amit a saját „ismeretei” felől felépíthető, igazolható kritikaként tud szembeszegezni a túlzottan precíz okfejtéssel, az olyasmi, miszerint a számszakilag gondos krónikás a jelek szerint nem hallott a II. Bandemag idejében a lakosokat sújtó átokról vagy éppenséggel a szorgokról. Arra futotta képességeiből, hogy a sziget eltartóképességéről nyilatkozzon, de már az „éhezés mélységeiről”, vagy kifejezetten az „éhezők tudásáról” (124) reménytelen lett volna foglalat alkotnia.³¹ Önmaga története nem kifejezetten szórakoztatja, ezért megpróbál megtudni valamit a gyerekei jövőjéről. Nos, a halászexpedícióval nemrég távozott Kyd mint a Feröer-szigetek első királya szerepel, egy bizonyos „Fiona úrmő” pedig Normandiában a Germantes-Chaussy család ősanjaként szerepel. Sokkal többet azonban nem tud meg, és a jövőben egyre inkább előrehaladva, önmagától a krónikában távolodva mind érthetetlenebbé válik számára a szöveg, felmerül a krónikás általi alattomos nyelvváltás lehetősége is...

Rioldát a családjával kapcsolatos tájékozódása, reflexiói egy történelmi állatanosításig vezetik el, amely már a sokadik a regény lapjain, de ez valamennyi közül az elképzelhető legáltalánosabb. Arról szól, hogy talán minden nemzedékben ugyanaz történik állandóan. Mégpedig az, mégpedig úgy, hogy valamennyi generáció egyformán kevés szabadsággal rendelkezik. A múlt ismeretlen birodalom az emberek számára, ám ők valójában mindig a származás, emez „legelfogadottabb mese” (125) alapján osztják szét a birtokukban lévő dolgokat. Nem vagyunk a magunkéi, sokkal inkább a halottainké. „Semmi oka nincs hát, hogy időtlen időig ne ugyanaz ismétlődjék. Vagy hogy ne minden egyszerre történjen.” (125)

A történelmi ciklikusságot vagy az idő megszüntetését, esetlegesen „nemlétező” voltát állító (kidolgozott) filozófiákkal rokon, rezignált ráérzések, megállapítások az éhségtől, fáradtságtól végképp elgyengült Riolda számára már-már a saját tényleges eredete feltárásának kapujában parancsolnak szomorú, nagyvonalúan nemtörődöm megálljt. Sejtí, ha több energiája, kitartása lenne, akkor az általa most forgatott, újszerű kódex talán még a születése titkára is fényt derítene. Mégis, az elbeszélés szerint már semmi oka nincsen arra, hogy az eddiginél alaposabb figyelemmel visszalapozzon születése idejéhez, hiszen már nem haragszik senkire és senkinek nem akar igazságot szolgáltatni... Kételyeit, fennmaradó kérdéseit – amely kérdések még ezen a ponton is azonosak a regényes cselekmény legtermékenyebb, legizgalmasabban lebegtetett

³¹ „ő maga nem élt napokig áfonyán, nem érezte az orrában a sülő emberhús szagát, és talán el sem hitte volna, hogyan voltak képesek a szorgok a hideg földhöz tapadva félig-meddig eszméletlen állapotban a teleket kihúzni. Hogy néha egy dal is elég, hogy jóllakjon az ember! (Ö,172)

bizonytalanságpontjaival³² –, szépen átviszi magával a túlvilágra.³³ Annyit már Vörös Sjön haldoklásakor megtudunk az elbeszélésből, hogy nem elveszett öregként hal meg az ember (amennyiben megérheti az idős kort), hanem „mindannyian a saját gyerekkorunkon át lépünk az ismeretlenbe”. (114–115) Ennek a szemléletnek a fényében kell értelmeznünk a „királynő” búcsúját is: „Csengő kislányhang a köd hófehér szívéből. – Riolda vagyok, és holnap majd elindulok, hogy minden jobb legyen.” (126) Mintha virtuálisan visszavetített volna a világ Riolda 4 éves korába, amikor elindult a szigetről... Ami azt illeti, sokkal jobb állapotban most sincsenek a „birodalom” élelmézésügye, társadalma, kilátásai. Egy helyben forog az idő, vagy történelmi léptékű lepusztulás veti vissza az országot a „fejlődés” startvonalára. Noha az is először merült fel most az egész alakulástörténettel kapcsolatban, hogy Riolda jobbító, fejlesztő szándékkal ment volna idegenbe, hogy majd hazahozza világlátottságának eredményeit, tanulságait, értelmezésünkben mégis a történelmi destrukció érvényesülését véljük felfedezni.

Áttérve most az *Összetört idő* cselekményes keretén belül a nyitó részek tanulmányozására, általánosságban megállapítható, hogy a trilógia befejező műve már a történelmi destrukció határozott érzetével, hangulatával is indul. És a regény kezdő fejezetei tartalmilag-motivikusan valóban bőséggel alátámasztják, hogy a sziget múltjának tapasztalata alapján eléggé van ok a peszsimizmusra (itt, helyben is, de a világon általában is), legalábbis igen kevés az ok még a mérsékelt történelmi optimizmusra is – azaz a helyi életviszonyok valamiféle progresszív kibontakozásának hitére (ami pedig az 1. regény végén és a 2. regény elején némi megszorításokkal még meglehetősen indokoltnak látszhatott). A 3. regény nyitányában ugyanis Riolda a szigetüket éppen 99 évvel korábban meghódító I. Bandemag (az egyik leszármazási elképzelés szerint az asszony nagyapja) korabeli naplójában olvasott szörnyűségekre reflektál magában. Mint megtudjuk, az első „király” nagyon hamar úgy rendelkezett, hogy a sziget őslakói, a szorgok nem viselhetnek ruhát, nem beszélhetnek senkivel (de még csettintő vagy makogó hangokat sem hallathatnak), barlanghasadékokban kell meghúzódniuk télire, s megpillantva az ír katonákat, kötelesek térdre vetni magukat előttük... A dehumanizáció ezen döbbenetes momentumai, amelyek mesei radikalitással a történelem egy adott időszakában egymásra sorjázó zsidótörvényekre emlékeztetnek egyenként, illetve strukturálisan, I. Bandemag egykori megfigyeléseiben és tudatában azzal alapozódnak meg,

³² Különböző variációkban a trilógia számos pontján találkoztunk már velük. Éppoly rejtélyesek maradnak végtére is, mint amennyire érdekesek, kimeríthetetlen variabilitásúak a maguk „spirális” (minduntalan egy körben forgó, de elmélyülő vagy akár felső távlatba kerülő) ismétlődésében. Itt: „Ő tényleg II. Bandemag gyereke? Tényleg a palotában évszázadok óta rejtőzködő tündér az édesanyja? Ha pedig nem, akkor ki és miért végzett Fargein feleségével? Miért nevezte őt II. Bandemag az örökösének?” (Ö,173)

³³ Igazán szépen: Riolda halálpillanata talán a regény legköltőibb jelenete. Tetszetőssége okán érdemes lehetne az önálló, kiemelt elemzésre is. (Akár a líraértelmezések sorában is, hiszen a nevezetes-ominózus N. herceg egyik verse szintén szerepel itt!)

---

hogy először csak „beszélő kutyáknak” látja a szorgokat. „Lelketlen, viccesen makogó lényeknek, akiknek az a dolga, hogy a kínhalálukkal szórakoztassák a szigetre lépő ír harcosokat.” (1) Riolda értelmezése fájdalmas-ironikusan azonosul feltehető ősenek észjárásával: ha a kopár földön nem él meg a szarvas, a nyúl, akkor ugyan mi másra lehetne vadászni, mint emberre, vagy... ember-szerűsége (aki/amely – önmegnyugtatás ez –: valójában mégsem ember...)?! Márpedig vadászni szükséges, hiszen a földrajzi-időjárás mostohaság folytán a szigeten ragadt katonáknak a tél unalmát valamivel csak el kell ütniük!? Innen azután már csak egy lépés volt az emberevés, pontosabban a szorg-fogyasztás (amennyiben az őslakókat nem ismerték el embernek, legalábbis teljes értékű embernek nem); más vadászható élelem nincs; ez a föld néhány száz embernél többet nem tud eltartani, elhajózni pedig a viharos áramlatok miatt nem olyan könnyű, kvázi „lehetetlen”. Mindezen, objektív adottságokhoz járultak a személyes, lélektani, egzisztenciális, majd a szubjektív tényezők:

I. Bandemagot amúgy szülőföldjén, a messzi Ulsterben érzékeny, barátságos, költészetben is jártas, az udvarlás nemes szokásait követő királyfinak ismerték. De hát hogy vetemedhet arra egy széplelkű királyfi, hogy [...] unalmát elűzendő íjjal és nyíllal gyerekekre vadásson? Bár a napló szemérmesen hallgat az okokról, Riolda pontosan tudta a választ: [...] az ír katonák csak akkor maradhattak életben, ha felfalták ezeket a violaszín pupillájú bennszülötteket. [...] / De tavasszal, a szelídülő jó időben I. Bandemag már nem is akart elhajózni. Megkedvelte a sziget kuporgó óriásokhoz hasonló szikláit, a sziget egyetlen forrásának állott borra emlékeztető ízét, a szélben hajladozó, ehetetlen bogvókat termő, különös cserjéket. Ráadásul Ulsterben, apja székelyén a testvéreivel és unokabátyjaival kéne vég nélkül egyezkednie, itt viszont istenként imádják a katonák... és nemcsak a katonák, hanem a telet mezítelenül túlélő szorgok is. Mi lenne, ha a bennszülöttekkel építené fel a palotáját? Ha megparancsolná nekik, hogy ezentúl négykézláb járjanak, és a hátukra kötözve vigyék a követet a sziget egyetlen dombjára? / Mi lenne, ha a szorgok csecsemőire a késével külön jelet vézne? Ha megszámozná őket? Ha megtiltaná nekik, hogy a tengerpartra menjenek? / [...] / Ahogy megfordultak a szelek, a katonáinak megparancsolta, hogy hozzák el a könyvtárát és a menyasszonyát Ulsterből, és rakják meg a vitorlást vetőmaggal, birkákkal, kőművesszerszámmal, mert majd ezen a kopár földdarabon épít[...] [e]gy igazi tündérvárat, egy fantasztikus palotát, amiért még a szikrázó napsütésben fűrdőző mórok is irigyelni fogják. Arról ábrándozott, hogy kiszélesítteti az öblöt, karvastagságú falakat emel, és óriás kőoroszlánokat épít az öböl bejáratához. / De ő maga nem merte elhagyni a szigetet: mintha tartott volna attól, hogy távollétében ezt a kopár földdarabot a félkész szobrokkal, a mezítelenül futkosó szorgokkal visszaveszi a tenger. (Ö,8–9)

Miért is ne vehetné vissza? Hiszen ez a sziklás, kopár szigetet „százszor száz esztendeje a tengertől kapták ajándékba”! (1) Igaz ugyan, hogy az őslakók a szorgok, de hát a sziget sorsa annyira összefonódik ezekkel a félig állatinak, félig démonikusnak tartott, s csak külsőleg ‘emberszabású’ lényekkel, hogy ez a föld az eredeti lakosságával együtt pontosan az, ami... „Elátkozott”, reménytelen, kilátástalan hely, legalábbis a bandemagi napló szerint, amelyet természetesen Riolda olvas, lévén jóformán ő egyedül tud olvasni a közössé-

---

géből. Mostoha természeti körülmények és időjárás, az embertelenség gyakorlati és lelkiismereti visszahatásai, szerencsétlenségek? Nehéz eldönteni, hogy pontosan mi gátolja a legalapvetőbb „gazdasági-társadalmi” kibontakozást is, a jövődő Északi Birodalom kiszemelt székhelye mindenesetre nagyon messze marad attól, hogy igazán „megemberelje” magát, ezzel szemben inkább – az elbeszélés egyfajta szójátékaént – *elszörnyed*. (Ö,9, [kiemelés az eredetiben]) A telek egyre hidegebbnek és hosszabbnak tűnnek, ravasz-gonosz áramlatok tartják fogva a szigeten magát a királyt is, a látogatók hajói szétfúzódnak az öbölben, az Írországból hozott magok nem erednek meg a sziklák között, az elültetett facsemeték rügyei elfagynak a jeges szélben, a birkákat ismeretlen kórság tizedeli vagy időnként teljesen ki is pusztítja. Nagyon nehéz bármiféle érdemleges mezőgazdasággal próbálkozni a szigeten, pedig ennek sikere annak a zálogát is jelenthetné, hogy egyszer s mindenkorra sikerüljön felszámolni az emberevést. Tulajdonképpen csak a palotaépítkezés halad előre. Az Írországra visszamenekülő építőmesterekkel vagy nélkülük, de majdnem egészen a befejezésig jutnak, ám I. Bandemag befalaztat jó néhány szobajót – mert talán retteg az éjszaka hallható zajoktól. És valóban: úgy tűnik fel, spirituális bűnhődés jut osztályrészül a bennszülöttek meggyalázásában részt vett valamennyi ír katonának. „Éjszakánként fehér ruhás kísértetek érkeztek, talán tündérek vagy bosszúálló szellemek, hogy rémálmokkal kínozzák a túlélőket.” (4) S néhány év leforgása alatt az „ulsteri dicsőséges hősök” (4) a szorgok téli álmod alvó életnívójára esnek vissza (az állatias intenzitású szexualitást mutató szorg „nőstényektől” született gyerekeik már úgys egyértelműen szorgok lesznek); maga a király a téli sötétségben annyira retteg, hogy nyitott szemmel sír az édesanyja után, húsrá már nem képes ránézni, évekig bog्योंon és faleveleken él, mígnem úgy végzi, hogy éhen vész... „[M]intha ez az áldozatokkal és bűnösökkel teli sziget az elkerülhetetlen megsemmisülés felé sodródna.” (3) Ez a metaforává sűrűsödő mágikus-mitikus hasonlat (hogy tudniillik egyfajta ‘szellemhajó’ gyanánt lenne otthonuk, a kopár, sziklás földdarab) meglehetősen harmonizál azzal, hogy a róluk szóló hírek alapján a szomszéd népek rajtuk rémüldöznek és az anyák Bandemag nevével ijesztgetik a gyerekeiket...

Míndez az ugyan bűnökkel terhelt, de mégis csak az örökre maguk mögött hagyott előidőknek tekintett múlthoz látszik tartozni. De csak *látszik*, ugyanis a visszaesés naponta, úgyszólván állandóan fenyeget. (És mint az a cselekményes keret második feléből, a regény végéből kiderül: nem éppen véletlenül.) Tizenöt esztendősen, Normandiából hazatérve Riolda ugyan felszabadította a szorgokat, szászokat hívott be Northumbriából, és nem törődik az emberek közötti eltérésekkel, ugyanakkor azonban ezek a különbségek nagyon is léteznek továbbra is. Pedig már csak három, bevándorlókkal nem keveredő szorg család maradt a szigeten, a többség „keverék” (a brit szigetetről vagy a kontinensről származók is maroknyi mennyiséget tesznek csak ki). A „tisztá vérű” szorgok ugyanakkor a település szélén csendesen, hallgatagon, titokzatosan és vészjóslóan húzódnak meg. Ha belépnek a saját kunyhóikba, akkor a rég meghalt, de általuk istenként tisztelt I. Bandemag egykori parancsainak megfelelően meztelenre vetkőznek és egymás között soha nem beszélnek, legfeljebb gesztusokkal kommunikálnak egymással. Nevük, legalábbis egymás között használt nevük nincsen, esős napokon egymáshoz bújnak a kunyhóikban, és amennyire

---

---

tudni lehet, ilyenkor hangok, szavak nélkül beszélgetnek a tengerrel, egymással. A rabság beleette magát a lelkükbe, az őket üldöző és megalázó I. Bandemagra jótevőjüként emlékeznek, naponta imádkoznak a visszatéréséért. „A nagy, fehér atyáért, az igazságtevőért és szabadítóért.” (5) Rioldában méltán ébred fel a gyanú, hogy I. Bandemag aligha tudta volna olyan könnyen elfoglalni a szigetet és annyira gyalázatosan alávetni a lakóit, ha a megalázkodásra és öncsalásra való hajlam nem gyökerezik olyan erősen a természetükben.

A keretnek a 3. regény elején elhelyezkedő részében a falu végén izoláltan élő szorgok még meglehetősen családcentrikusak. Az igaz, hogy a messziről érkezettek, a jövevények számára felfoghatatlan módon üzennek egymásnak, és így mintegy kizárnak a kommunikációs terükből másokat (az „idegeneket”, ellenségeket), ám *egymásnak* üzennek legalább. Saját közösségükön belül a sötétben is látják a másikat, és szavak vagy érintés nélkül is érzik társaik fájdalmát. Olyan pontosan érzik társaikat, mintha egyetlen, hatalmas testet képeznének csoportként, tömegként, és valóban beszéd nélkül értik, közvetítik ezen a csoporton-tömegben belül a „gondolataikat”. – Mármost a regény végi keret emberi, közösségi („társadalmi”) problémái pontosan valamiféle „szorgosodás” tendenciájaként ragadhatók meg a leginkább nyilvánvalóan, nem leválaszthatóan a beszédszerű nyelvhasználat kérdéséről, kihívásáról. „Riolda megfigyelte, mennyi a tetvesen, magányosan, éhesen kóborló gyerek. A szorg származású anyák ledobták a ruháikat, visszatértek a régi családjukhoz, és ha a gyerekük emberi nyelven szólt hozzájuk, akkor elzavarták. Ezek a kicsapott gyerekek ódöngtek fel-alá a kunyhók körül. Már nem családok [...] éltek a Nyugati szél szigetén, hanem sértődött és dühös emberfalkák.” (108) Kísérteties, hogy ez a sértődöttség immár nem tűnik fel kezelhetőként, legalábbis emberileg nem. Amikor Riolda – fiának, a beteg Vörös Sjönnnek a meglátogatása alkalmával – megpróbál részvétet nyilvánítani az expedíciójára magával vitt, majd a northumbriai vérengzés során elpusztult fiatalok szüleinek, akkor az anyák elfordítják fejüket. A „királynő” olyasmit gondolhat, és bizonyos embereknel („egyedeknél”?) joggal, hogy mivel ő egészségesen járkal és ezen anyák felfogása szerint talán „szemforgatóan sopánkodik” (108), egyfajta engesztelhetetlen elutasítás jut osztályrészéül. Azonban a furcsa, igazából ellentmondásos mód, ahogyan az anyák valójában viselkednek vele ekkor („Valamilyen elviselhetetlen messzeségben kintől eltorzult arccal vigyorognak.”, 108), annak rémséges sejtelmét engedi előtérbe jutni, miszerint ennél valójában nagyobb már a baj. A fájdalom, sértődöttség emóciói az értelemvesztés animális-állatias reflektálatlanságának tendenciájával kereszteződnek ezeknél az embereknél: *lényeknél*. Döbbenettel, szörnyülködve és borzongva olvashatjuk rá még egyszer erre a szituációra a korábban már idézett mondatokat: „az anyák némelyikében nemcsak sötét neheztelés bujkált, hanem valami furcsa értetlenség. Mintha nem egészen értenék, hogy Riolda kiknek-miknek a gyerekeiről beszél.” (108)

A 3. regény *Mi lesz a többivel?* című híres-hírhedt – mert az ember(i)ség kihívásait radikálisan felvető és faggató 25. fejezetében Riolda, miután súlyosan beteg egyik fiát, Vörös Sjönt meglátogatta, átmegy a „tisza vérű”, angolszászokkal, normannokkal nem keveredő szorg családjainak kunyhójába. Célja, hogy a másik fiát elhagyó, a házasságukból kilépő, és közös gyermeküket magával vivő feleséget „hazarángassa” onnan. (109) Az oda behúzódo,

---

befogadott nők és gyermekek azonban félelmetesen egyformának tűnnek előtte: individualitásukat feladónak, egyéniség szerint megkülönböztethetetlennek. Szinte állatiasan, csordaszerűen rekollektivizálódtak, amit az is mutat, hogy „az egymás hegyén-hátán kalimpáló kezek-lábak közt Riolda alig ismeri fel a saját unokáját”. (109) És valóban: a gyerek csak vakog, szörcsög, nem beszél, s amint nagyanyja felkapja és magához öleli, beleharap annak nyakába. Kyd nem is ismeri el a sajátjának, „rossz vakarcsnak”, „patkánykölyöknek” titulálja, ami bőven lehet a csalódott (és talán máris megcsalt?) fiatal férj renitenskedése is, amely az utód eltasztásában, a róla való gondoskodás megtagadásában csapódik le, így állva bosszút áttételesen a feleségen, az anyán is a gyereken keresztül. S az asszonyok jellemző módon természetesen veszik a vinnyogó kismacskára emlékeztetően kapálódzó, fújó gyereket, míg Kydtől tartanak, még a véletlen érintést is fenyegetésnek, akár inzultus kezdetének veszik. Ennek a jelenetnek a végére már valóságos csordát vagy nyáját képez a csak nemükben (de aszerint jelentőségteljesen!) megkülönböztetett embertömeg egymásmellettsége, mintha bármelyik pillanatban orgiasztikus összevisszaság zúrzavara szabadulhatna a világra. „Férfiak és nők egymástól biztonságos távolságra felsorakoztak a tengerparton, mintha egy másik világból érkezők, mindannyiukat felszabadító, új Bandemagra várának.” (109) A kör bezárult: I. Bandemag taszította őket állatias felhangokkal is bíró szolgaságba, nyomorba, most hatalma gonoszul teljesedik ki rajtuk utólag, hiszen szabadítóként is őt vagy egy hozzá hasonló figurát várnának vissza... Az emberség olyannyira fontos tét itt, hogy szinte biztos lehet az olvasó a küszöbön álló elbukásában!

A mesei-mitikus kauzalitás azonban, amely a regény cselekményét szervezi és értelmezésének végső horizontját is meghatározza, lehetőséget ad arra, hogy ne feltétlenül és kizárólagosan valamiféle „primitív”, a bennszülöttekre jellemző atavizmusnak tekintsük a szorgok visszaállatiasodását (ne felejtjük el, Riolda az 1–2. regény határán felemelte, majd jogilag is felszabadította őket!), a sziget emberpopulációjának általános vissza-, vagy egyáltalán: elszorgosodását. Erre a Vörös Sjön betegségánál álló Riolda érez rá, és ad a dologgal kapcsolatban egyfajta mágikusan racionalista magyarázatot belső monológjában:

Talán [...] csak valami alattomos, az emlékeket elpusztító járvány ez [...]. Egy, még a lepránál is pusztítóbb, az időt összezavaró kórság, mely lassabban végez a Nyugati szél szigetének lakóival, mint az idetévedt, pár nap alatt elrohadó norvégokkal. De talán nem is annyira *ismeretlen*, gondolta Riolda. Gyerekkorában ő már látott nyitott szemmel alvó férfiakat, akik a múlt, jelen és jövő között botorkáltak, de nem voltak otthon egyikben sem. (Ö,230)

Tehát, amikor Vörös Sjön fogát, szemét, fejét, nyakát, halántékát fájlagja, amikor minden noszogatásnak ellenáll, és kizárólag pihenni akar, akkor mindebből valójában az a lényeges, hogy emberi akaratát, kezdeményezőképességét veszítette el. Hiszen nem csak Kydnek, de a „királynő” ezen, hatalmas termetű fiának sincsen fogalma arról, hol jár a felesége, mit csinálnak a gyerekei... (A családi összetartást, illetve annak a hiányát a létezés értékének fokmérőjeként véve itt jelentős erkölcsi színvonalasítás következett be.)

---

iii / Összefoglalás

A *Fordított idő*-trilógia egyes műveiben a szigetkirálysághoz és annak állami szintű sorsához kötődő (a munkák elején és végén elhelyezett) fejezetek centrális figurája egyértelműen a Riolda nevű női főhős, mindazonáltal lényegesen másképpen, mint ugyanez a szereplő (és mindenkori kísérője, ha akadnak ilyenek éppen) az utazásos regényi cselekményközepekbe merülten. Ez a különbség fémjelzi a leghatározottabban, hogy az egymásra sorjázó három regényben *folymatosan* keretes szerkesztésmód érvényesítéséről beszélhetünk. Különböző mértékben, de egyként, és ezt az eljárást a sorozat kezdő regénye mintegy példaszerűen, alapozó jelleggel valósítja meg a műhármas egésze számára. Jelen dolgozatunkban főként a 2. és a 3. regény cselekményével foglalkoztunk, azonban mindez természetesen elképzelhetetlen lenne az 1. regény teljesítménye nélkül, amelyet önmagában vehető evidenciaként kezeltünk a továbbiak viszonylatában, közvetlen ismertetésétől, részletesebb felidézésétől ezúttal eltekintve.

Riolda történeteként olvasva a *Fordított idő* [I.] eminensen keretes elbeszélés: e szereplő születésétől kezdve, egy Isten háta mögötti ír szigeten (vagy emberöltőnyi idővel a történet kezdete előtt ír harcosok által meghódított/alávetett világzugban), a távozásával/szökésével induló vándorlásperiódus megannyi álomlásán keresztül egészen addig követi a női főhős élettörténetét, ameddig az vissza nem tér a szigetre és át nem veszi felette az uralmat.³⁴ A vándorlás, a kalandozás kevéssel a születés után (4 éves korában) kezdődik Riolda számára, és egészen a szigetre való visszaérkezéséig, fiatal felnőtté, sőt anyává válásáig tart. Emez, egyszerre emberfeletti és emberalatti lénynek már a valóságos származásával kapcsolatban is megannyi kérdés vetődik fel (részben még a saját maga számára is), ám szorosan összeolvasva a regény első (*Az idő messze van* című) és harmadik (*A szél gyökere a tenger* című) fejezetét az utolsóval (*A nyugati szél szigete* című szövegrésszel), rá-olvasva tehát a befejezést a nyitányra, több minden perspektivikusan megvilágosodik a befogadó előtt – az egész mű átfogó „üzenetét” is valamennyire átdimenzionálva (a regény művészségét, annak komoly mondanivalóját feltétlenül erősítve). Ez a „rá-olvasás”, elhamarkodottan, elsietetten (*előrelapozva*) végrehajtva, természetesen rombolná a mű kalandosságának izgalmát, amennyiben azonban a zárlat egyes, igencsak hangsúlyos elemei visszamenőleges hatállyal érintkezésbe lépnek az indítás egy-egy függőben maradt, vagy az olvasás befejezésekor mindaddig függőben lévőként felismert szálával, úgy nemcsak az utólagos kikerekítetttség legalább valamelyes érzetét adják meg, s nemcsak utólagosan, hanem a kezdeti elkötetlenség szándékoltságának, a mesterei lebegtetésnek is a magyarázatát nyújtva: erre a lebegtetésre, bizonytalanságra, kitöltetlenségre a narrációban az egész mese folyamán alapvető szükség *volt* – anélkül azonban, hogy döntő hiányként akadályozta volna a történet élvezetét; sokkal inkább az izgalmat, a végig feszült érdekességet volt hivatva fenntartani. A feszültség, az újszerűség, az érdekes meglepetés, meghökkentés az elsőtől az utolsó soráig jellemző a regény

---

³⁴ Ha ez a maroknyi lakosság körében igazából jelent egyáltalán valamit, jelképes hatalomnál többet.

---

fejezeteire, jeleneteire, eseményeire, feltételezéseire, találgatásaira, reflexióira. De talán minden egyes kijelentésére, valamennyi mondatára is, ahogyan az olvasás linearitásában lebilincselően vezetnek – önmagukon keresztül, fokról fokra. Értelmezésünkben azonban minden további nélkül végrehajtjuk a kezdet és a vég összeolvasását, mivel a főhőssel és az emberiséggel, a humán létezéssel kapcsolatos kérdéseket felvető keret önmagára zárulva mintegy önmagán belül (is) kompaktnak bizonyul: a befejezés valójában „csak” olyan kétségeket fogalmaz meg (részben, homályosan meg is válaszolva azokat, persze), amelyek éppen önmaguk belső alternativitásával színezik, dúsítják fel a kezdő szituációt, amelyre a befejezés döntő módon visszaemlékszik s amelyhez valamennyire vissza is tér, amibe bizonyos fokig vissza is hajlik tehát.

Ami pedig az 1. regényre igaz önmagában, az kiterjesztve nagyjából-általánosságban érvényesnek vehető a további két műre, azaz a trilógia egészére nézvést is: főként a keret spirális (körben forgó, de emelkedő vagy süllyedő, hol több adatot-szemponthoz nyújtó, hol ebből visszavevő, lebegtető) információs szerkezete az, ami a regény(ek)ben felrajzolt univerzummal kapcsolatos döntő tudást hordozza. Ezen keresztül az olvasó vonatkozó (főként a megismert cselekményre vonatkozó, ám attól függetleníthető) világismeretét kidolgozza, szörnyülködését esetenként kiváltja, erkölcsi megrendülését lehetővé teszi. (Ebből következő esetleges társadalmi-politikai aktivitáspotenciálját, közvetve, felszítja.)

Tartalom

I.

o / Előszó	1
i / Lehetséges bevezető olvasat a <i>Fordított idő</i> höz . .	1
ii / A <i>Fordított idő</i> [I–III.] fogadtatástörténetének tanulságaiból	4

II.

o / Bevezetés a 2. és a 3. regényre vonatköző részvizsgálódáshoz	18
i / Keret az 1. regényhez, a 2.-ból visszanyúlóan . .	20
ii / Keret az 1. (és a 2.) regényhez, a 3.-ból visszanyúlóan	26
iii / Összefoglalás	46

Ez, itt még nem amaz *Tractatus quantitativo-qualitativus*, amelyet – némiképp a wittgensteini „Logikai-filozófiai értekezés” retorikájára hajazva – a J. K. Rowlinggal összevetett Bánki Éva teljesítményéről készített Zsávolya Zoltán. A Harry Potter produkció több kötetre rúg, mint ahány folytatással a magyar szerző *Fordított idő* – vállalkozása rendelkezik: utóbbi „csak” regénytrilógia. A kisebb darabszám azonban a rá koncentráló értelmezési tanúságtétel szerint művészség és olvasmányosság biztosan stabil ötvözetét kínálja e meseszerű nagyelbeszélések világaként. Különben megeshet, hogy Bánki Éva mű-sorozata sem ér majd véget az eddigi „végénél”, amit a hármas regény mindegyik kötetéről becsülettel külön recenziót készítő Takács László feltételez a legújabbban. Ezt Zsávolya Zoltán most már nem tudta figyelembe venni, mert kereken egy nappal korábban zárta le a jelen füzetben olvasható írását, mint hogy Ta-

kács cikkéről tudomást szerzett. De az az érzésünk, *minden mást* viszont beledolgozott tanulmányaiba...

Zsávolya Zoltán 1968-ban született Csornán, 1992-ben végzett az ELTE Bölcsészettudományi Karán. Azóta oktatott a Veszprémi Egyetemen, a PPKE BTK-n és a Nyugat-magyarországi Egyetemen. Jelenleg a KRE BTK munkatársa.

Cédrus Művészeti Alapítvány
1136 Budapest, Pannónia u. 6.
Telefon: (1) 247-6657
Mobil: (30) 511-3762
E-mail: szongy@gmail.com
Honlap: www.naputonline.hu

Felelős kiadó: Szondi György
Szöveggondozó: Bellus Ibolya
Tördelőszerkesztő: Szondi Bence
ISSN 1787-6877
ISBN 978-615-81418-6-4